

BURSA sağlık tarihi

- Cilt 1 -



Dr. Ceyhun İRGİL

Dr. Çetin TOR - Deniz DALKILINÇ - Dr. Can BAŞARAN

Bursa
Sağlık Tarihi

Cilt 1

*“ Bu kitap
Bursa’da sağlık alanında
fedakârca çaba harcayan
hemşiresinden doktoruna,
sağlık memurundan profesörüne,
herkes için
bir nebze vefa ve saygı duruşudur... ”*

Dr. Ceyhun İrgil



Bursa Büyükşehir Belediyesi Kitaplığı / Bursa Sağlık Tarihi



Bursa Araştırmaları Merkezi - www.bursaarastirmalarimerkezi.org

Editör/ Dr. Ceyhun İrgil

Kapak Tasarım / Yakup Şahiner

Grafik Tasarım / Rahşan Tuncer
Mustafa Üzülmez
Gülçin Dinç
Yakup Şahiner

Katkıda Bulunanlar / Deniz Dalkılıç, Dr. Çetin Tor, Dr. Can Başaran, Aziz Elbas, Ahmet Erdönmez, Hüsnüye Altıntaş

ISBN / 978-605-9968-65-1 (I.C)
978-605-9968-64-5 (Tk)

Basım Yılı ve Yeri / 1. Baskı; Nisan 2017, HERMES Matbaacılık / Ankara



BURSA
KÜLTÜR A.Ş.

Yapım / © 2017 Bursa Kültür A.Ş. Bu kitabın tüm yayın hakları Bursa Kültür A.Ş.'ye aittir.

Yazılı izin olmadan kısmen ya da tamamen yeniden basılamaz.

Dağıtım / Bursa Kültür A.Ş. - Merinos Atatürk Kongre Kültür Merkezi B Kapısı Osmangazi-Bursa/Türkiye
Tel: + 90 224 253 26 46 Faks: + 90 224 253 14 85 info@bursakultur.com / www.bursakultur.com

Sunum

*Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi
Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi*

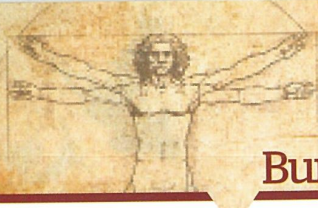
Şiirin ve iklimlerin padişahı olan Kanuni Sultan Süleyman, bu mısralarıyla sağlığın kıymetini neredeyse tabiplerden daha iyi izah etmiştir. Yaşıyor olmanın değeri aldığımız nefesin kıymetinde gizlidir. İnsanlık bu nefesin kıymetini bilen ve bu kıymeti nesiller boyu aktaran kişilere çok şey borçludur. Sağlık, insanın bu dünyadaki en değerli hazinesidir. Ve bu hazinenin de insanlık kadar eski bir tarihi vardır.

Gelmiş geçmiş bütün toplumlarda sağlık ilmine vâkıf insanlar yetişmiş, eserler kaleme alınmış ve hastaların tedavi süreçlerinin takip edildiği hastaneler açılmıştır. Elinizdeki bu eserle, Sayın Opt. Dr. Ceyhun İrgil'in yıllar süren titiz çalışmaları sonucu Bursa'nın Sağlık Tarihini siz değerli hemşehrilerimizle birlikte okuma fırsatı bulacağız.

Büyü ve sihre dayanan tedavi yöntemlerinden dini yöntemlere ve en sonunda da ilmi yöntemlere geçiş yapan tıp ilminin tarihi aynı zamanda insanlık tarihidir. Antik Çağ dönemine ait olup gün yüzüne çıkarılmış olan somut veriler, Bursa civarındaki tıp uygulamalarının Anadolu uygulamalarından farklı olmadığını gözler önüne serer. Anadolu, Roma imparatorluğu hâkimiyetine girdikten sonra Anadolu'da doğmuş birçok hekimin tıp ilmine katkısı büyük olmuştur. Roma döneminde özellikle askeri cerrahide önemli gelişmeler olmuştur. Roma'nın ikiye ayrılmasından sonra da ilk hastaneler inşa edilmeye başlanmıştır.

Osmanlı devletinden önce Anadolu'da inşa edilen ve ayakta kalabilen hastaneler, Osmanlılar tarafından vakfiyeleriyle birlikte amacına uygun olarak korunmuş ve kullanılmıştır. Sağlık sistemi Selçuklular ile benzerlik gösteren Osmanlılar, bu köklü devletin tıp geleneklerini erken dönemlerine kadar kullanmıştır. Osmanlı döneminde, Bursa'dan başlayarak ülkenin birçok bölgesinde darüşşifalar tesis edilmiştir. Söz konusu sağlık kurumlarının en bariz özelliği, cami, medrese, imaret, tabhane, kervansaray, hamam, çarşı, çeşme, kütüphane ve benzerlerinden meydana gelen külliyelerin bir parçası olarak hayat bulmalarıydı.

Osmanlı devletine ilk başkentlik yapan Bursa da sağlık kurumları, yöntemleri ve doktorları ile bu alanda ilklere ev sahipliği yapmıştır. İlk Osmanlı hastanesi olan Yıldırım Darüşşifası, Sultan Yıldırım Bayezid tarafından kendi adıyla anılan külliye içerisinde yaptırılmış, zengin vakıflarla desteklenerek, yüzyıllar boyu hizmet vermesini sağlamıştır. Kurulduğu ilk yıllardan itibaren hemen her alanda hastaların bedensel rahatsızlıklarının teşhis ve tedavi edildiği, aynı zamanda ruhsal sıkıntıların ve hastalıkların iyileştirildiği bir sağlık kuruluşu olan Yıldırım Darüşşifası, kuruluş amacına uygun olarak günümüzde de sağlık kurumu olarak hizmet vermektedir. Yine ilk hayvan bimarhanesinin de Bursa'da kurulmuş olduğunu görmekteyiz.



Bursa Sağlık Tarihi

Orhan Gazi'den Sultan II. Bayezid'e kadar sultanların nezdinde devletin sağlık işlerini yürüten saray hekimleri bulunurken, Sultan II. Bayezid döneminde ülkenin sağlık hizmetlerinin idaresini üstlenmesi için hekimbaşılık kurulmuştur. Aynı zamanda muharebe hekimliği de Osmanlı devletinde özel bir yere sahiptir.

Bütün bu bilgilerin ve daha nicelerinin yer aldığı bu eserin yayıma hazırlanmasında başta Opt. Dr. Sayın Ceyhun İrgil Beyefendi olmak üzere emeği geçen herkese sonsuz şükranlarımı sunarım. "Bursa Sağlık Tarihi"ni siz değerli okuyucu ve hemşehrilerimize kazandırmanın kıvancı ile iyi okumalar dilerim.

Recep ALTEPE

Bursa Büyükşehir Belediye Başkanı

Önsöz

2004 yılında Bursa Kent Müzesi'nin kuruluş çalışmalarında görev almıştım. Bu süreçte ayrıca bir Sağlık Müzesi kurma düşüncesi belirdi. Proje için çalışmaya başladım. Sağlık Müzesi kurma çalışmalarını için kentteki sağlık alanıyla ilgili herkese çağrı yaparak bilgi ve belge istedim. Gelen belge ve bilgilerle çalışma ekibimizin bizzat ulaştığı bilgi ve belgeleri görünce bunları derleyerek müze ile birlikte aynı zamanda bir de kitap oluşturma çabasına giriştik.

Konu ile ilgili kentte çalışan ve daha önce bu konularda çalışması olan herkese ulaşmaya gayret edip, ilk toplantımızı 2010 yılında yaptık. Genel çerçevesi ve içeriği 2010 yılında belirlenen kitabın içerik yazma, yazdırma ve derleme çalışmaları 2017 yılına kadar sürdü. Kentin resmi sağlık kurumları ile ilgili bilgi ve belge süreci olarak, Kamu Hastaneleri Birliği'nin kurulması sonrası güncellemeler açısından çok sık değişim söz konusu olduğu için, Sağlık Müdürlüğü esaslı yapılanma döneminin sonuna kadar olan süreç esas alındı.

Bursa Sağlık Tarihi çok çalışılmamış bir konuydu. Yeterli kaynak ve kayıt yoktu. 1950 öncesi Bursa'nın sağlık müdürleri, kent hastaneleri ve çalışan hekimleri bile belli değildi. Uzun süren bir çalışma ile tüm isimleri zor da olsa bulduk. Tüm kayıtları düzenledik. En azından Antik Çağ'dan günümüze Bursa Sağlık Tarihi'ne ait ne varsa derleyip, toplamaya çalıştık. Yine de bazı eksiklikler bulunacaktır. Ama bu kente çok önemli katkıları olmuş, ancak unutulmuş birçok ismi, olayı ve çok şaşırtıcı bazı tarihi gerçekleri bu kitapta ilk kez göreceğinizi söyleyebilirim.

Bursa Sağlık Tarihi kitabı, kent özel tarihi açısından bu kapsamda yayınlanan ilk kitaptır. Kitabın asıl amacı; bir kentin sağlık tarihiyle ilgili bilgi ve belgeleri kayıt altına almaktır. En azından bu konuda bir başlangıç yapıp, gelecekteki araştırmacı ve meraklılar için tarihe düşülen bir nottur.

Bursa Sağlık Tarihi kitabı, temel olarak Antik dönemden başlayarak, Osmanlı dönemi ve Cumhuriyet dönemi olarak düzenlenmiştir. Özel başlıklar

ile bazı konular, kişiler ve kurumlar ayrıca incelenmiştir. Her bölümü oluşturan, yazan ve derleyen araştırmacılar bölüm editörü olarak belirtilmiş; bölüm içinde yazılarından yararlanan, bilgisine başvuru yazarlar ismi ile veya kaynak gösterilerek kullanılmıştır.

Bursa özneli bu kitap, sağlık tarihi ve sağlık çalışanları için tarihe ve hayata bir not düşme çabasıdır. Bizler bugün için yazılı kaynaklara çok itibar etmiyoruz ama kentin tarihsel kaydı için bu eserlerin ve çalışmaların amacı 50 yıl belki de 100 yıl sonra anlaşılacaktır.

Bu kitap Bursa'da doğan veya çalışan, sağlık alanında katkı koyan binlerce insanın emeği ile oluşmuştur. Bu çalışma için hangi kapıyı çaldıysak, herkes elinden geleni yapmaya çalıştı. Bu kitapta adı geçen herkesin ve ailelerinin bu çalışmaya ve oluşacak sağlık müzesine katkısı vardır. Kitabın yazarı da sahibi de onlardır.

Yaklaşık 7 yıldır süren araştırma, belge ve bilgi toplama sürecinde bu çalışmaya birçok kişi ve kurumun ciddi yardımları ve katkıları oldu. Hiç kuşkusuz, bu kişi ve kurumların yardımı olmasaydı, bu kitap daha eksik olurdu. Bu kitabın oluşmasında yazar olsun ya da olmasın kitabın bazı bölümlerine akli, fikri, emeği veya kalem ile destek verenler oldu. Kitap içinde isimleri geçen, gönüllü yardımlarını esirgemeyen bu kent ve kültür dostlarını anmak ve tarihe kayıt düşmek boynumuzun borcudur.

"Gelen her bilgiyi, kitapta katkı koyan kişilerin ismi ile kullanmaktan onur duyarız. Bilgi paylaştıkça büyür" inancı ile ulaşabildiğimiz her kaynağa başvurduk. Tarihi bilgileri derlemede en ciddi sorun bilginin doğruluğu, kaynak ve güncelleme sorunudur. Bu konularda eksik ve yanlışlarımız varsa (ki vardır) affola...

Saygılarımla...

Dr. Ceyhun İRGİL



Teşekkür

Bu kitap ve müzenin oluşmasında ilk aşamadan bu yana destek olan BBŞB Başkanı Recep Altepe'ye, Bursa Sağlık Müdürlüğü'ne, Bursa Tabip Odası'na, Veteriner Hekimler Odası'na, Diş Hekimleri Odası'na ve Eczacı Odası'na, Uludağ Üniversitesi öğretim üyelerine ve araştırmacılara, başından beri çalışmalara katkı koyan müze ve kitabın koordinasyonu, bölümlerin ve müzenin oluşması için büyük bir iyi niyet ile bize destek olan, yardımı esirgemeyen Aziz Elbas'a, Ahmet Erdönmez'e, Bursa Araştırmaları Merkezi (BAM) çalışanlarına, Dr. Çetin Tor'a, Deniz Dalkılıç'a, Dr. Can Başaran'a, Ecz. Kubilay Aydın'a, Doç. Dr. Elif Atıcı'ya, Doç. Dr. Sezer Erer Kafa'ya, Hüsnüye Altıntaş'a ve Rahşan Tuncer'e çok teşekkür ederim.

Elbette yıllardır süren çalışmalarımda gösterdikleri sabır ve destek için eşim Doç. Dr. Emel İrgil ve kızım Ezgi İrgil'e minnettarım.

Dr. Ceyhun İRGİL

İçindekiler

Cilt 1

Sunum.....	5
Önsöz.....	7
Teşekkür.....	8
İçindekiler.....	9
Antik dönemde tıp.....	19
Bursa ve çevresinde (Bithynia) antik çağda tıp uygulamaları.....	20
Hipokrat Yemini.....	21
Tıpta yılan sembolü.....	23
Antik tıp aletleri.....	24
Antik dönem humoral patoloji teorisi.....	25
Antik çağda Anadolu'da tıp.....	27
Reçete üzerine yazılan RP harfleri nedir?.....	28
Antik dönem ve kaplıcalar.....	33
Antik çağda Bursa'da termal su kaynakları ve antik Bursa'nın kurulma nedenleri üzerine yeni düşünceler.....	34
Tedavi açısından Bursa termal kaynakları ve kaplıcalar.....	43
Kükürtlü Kaplıcaları'nın dünü bugünü.....	48
Bursa termal su kullanan işletmelerin termal su endikasyonları.....	53
Bursa Kaplıcaları Türk Anonim Şirketi.....	57
Osmanlı dönemi.....	61
Osmanlı sağlık yapılanması.....	62
Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk hastane gemisi: Reşit Paşa Hastahane Sefinesi (Gemisi).....	68
Müzikle tedavi.....	69
Ahi Lonca düzeni ve hekim ahlakı.....	70
Kiteli Panayot'un cerrah Hristo ile yaptığı sözleşme.....	73
Osmanlı hukuk sistemi içinde tıp ve hekimlerin yeri.....	74
Dârüşşifa tıbbi faaliyetler sicil kayıtları.....	79
Bursa-Yıldırım Bayezid Dârüşşifası.....	80
Mahkeme sicillerine göre Bursa Yıldırım Dârüşşifası'nda tıbbî faaliyetler.....	87
Bursa Yıldırım Darüşşifa 'da görev yapan hekimler ve sağlık personeli.....	92
Ali Münşî (Bursalı) (İstanbul ? - 1733/34).....	94
Ömer Şifâî (Sinop ? - Bursa 1742).....	94
Bursa mahkeme sicillerinde tıpla ilgili kayıtlardan seçmeler.....	95
İlk Osmanlı hastanesi ve tıp okulu Yıldırım Dârüşşifası.....	100
Bursalı tıp bilginlerinin el yazmaları.....	107
İnebey Yazma Eserler Kütüphanesi'nde bulunan tıp konulu yazma eserler.....	108
Bursalı müelliflerin tıp konulu eserleri.....	117
Çelebi Mehmet adına yazılan bir tıp kitabı: Kitabu'l Müntehab.....	123
15. ve 16 yüzyıllarda Bursa'da tıp.....	131
15. ve 16. yüzyıllarda Bursa şehir dokusu içindeki sağlık kurumlarının işleyişi.....	132
Kaplıcalar, hamamlar ve çeşmeler.....	136
Tıp yazmalarına göre 15. ve 16. yüzyıllarda Bursa'da tıbbi durum.....	148
XIX. yüzyıla kadar Bursa sağlık hayatının bir başka yüzü Serbest tabipler ve hekim dükkânları.....	164
19. yüzyılda Bursa'da tıp.....	173
19. yüzyılda Bursa'da sağlık ortamı.....	174



Bursa Sağlık Tarihi

19. yüzyıl Bursa'sında gayrimüslimler ve sağlık	178
Bursa salnamelerinde kayıtlı sağlık personeli	179
Tababeti belediye icrasına dair nizamname (1861).....	184
Memleket tabipliği kanunu (1871).....	185
İdare-i Sıhhiye Hakkında Rumeli Şarkıyeye Mahsus Kanun (1882).....	186
Vilayeti İdare-i Sıhhiye Nizamnamesi (1913).....	187
19. yüzyılın ikinci yarısında Bursa basınında sağlık	189
19. yüzyılda Bursa ve çevresinde hekimler	196
Osmanlı'dan Cumhuriyet'e sağlık.....	203
Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye sağlık tarihi.....	204
TBMM'nin çok az bilinen sağlık araştırması Türkiye'nin Sıhhi-i İçtimai Coğrafyası.....	211
1923 - 1950 yılları arası Bursa'da sağlık	212
Cumhuriyetin ilk yıllarında sağlık alanındaki faaliyetler	215
Cumhuriyet'in ilk kadın doktoru Safiye Ali (1891-1952).....	219
Modernleşme döneminde Bursa'da sağlık	221
Cumhuriyet'in idealist kadrolarının birinci on yıllık milli sağlık planı.....	227
Bir sürgünün anılarından Bursa'da bir Müvellit Tabip Dr. Münir Halil (Erem).....	230
Bursa Amerikan Kız Koleji mezunu, Türkiye'nin ilk kadın jinekoloğu, prenses Dr. Pakize İ. Tarzi.....	232
Cumhuriyet'in Bursalı ilk kadın doktoru, Dermatoloji, Fizik Tedavi ve Radyoloji uzmanı Dr. Hamide Abdürrahim (Maral) (1895-1975).....	235
Atatürk döneminde sağlık	239
Atatürk dönemi Bursa'sında tıp çalışmaları	240
1935 - 1950 yıllarında Bursa'nın fiziksel, demografik ve yönetsel durumu	252
1935 - 1950 yılları arası Bursa ve sağlık hizmetleri	255
Bursa'ya 'şifa' dağıtanlar	258
Eski gazete kupürlerinde Bursa'da sağlık.....	264
1933 yılında Bursa merkez ve ilçelerinde çalışan doktor, diş doktoru ve eczaneler	271
Dr. Osman Şevki Uludağ	275
Dr. Osman Şevki Uludağ (1889-1964).....	276
Osman Şevki Bey'in çabaları ile Keşiş Dağı nasıl Uludağ oldu?.....	278
Büyük dedem Dr. Osman Şevki'nin ardından	279
Tababet tarihimizde 12 Mayıs 1400 gününün manası.....	280
Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti.....	283
'Uludağ' soyadı ve Bursa tarihi için bir vesika	285
1950 ve 60'lı yıllarda Bursa'da sağlık	289
1960'lı yıllarda Bursa ve sağlık.....	290
Bursa'nın "Aynalı doktoru" Dr. Tahir Alyanak	295
1950 ve 1960'lı yıllarda Sağlık ve Bursa	299
Hasta ziyaretleri.....	306
Sağlık reklamları hayatımıza girdi.....	307
1970 ve 80'li yıllarda Bursa'da sağlık	309
1970'li yıllarda Bursa'da sağlık.....	310
1960 - 1980 yılları arası Bursa'da sağlık anıları	315
1980'lerden 2000'li yıllara Setbaşı - Çekirge hattında hekimlik	320
Bursa'nın idari yaşamına damgasını vurmuş vali Zekai Gümüşdiş.....	323
Sağlık kuruluşları, kamu hastaneleri	327
Osmanlı'dan erken cumhuriyet dönemine Bursa'da sağlık binaları	328
Bursa Devlet Hastanesi	333
Bursa Devlet Hastanesi'nin başhekimi (1981-1992) Dr. Hamdi Atalay	336
Guraba (Garipler) Hastanesi'nden Devlet Hastanesi'ne.....	340
Sıhhiye Umum Müdürü ve Baştabip Dr. Yusuf İzzettin Yeğen	342
Bursa Devlet Hastanesi kadrosu (1888-1934)	343
Ahmet Vefik Paşa	344



Devlet Hastanesi Vakfiyesi Çitli Maden Suyu.....	347
Sarayın Bahçivanbaşı Charles Henry'nin Çitli Maden Suyu raporu	348
Türkiye'nin Pasteur'ü Bursa AVP Devlet Hastanesi Bakteriyoloji Uzmanı Zekâi Muammer Tunçman	350
1954 - 1956 Memleket Hastanesi Başhemşiresi Kevser Huyugüzel (Çalışal).....	352
SSK Bursa Bölge Hastanesi	353
Bursa Göğüs Hastalıkları Hastanesi.....	355
Bursa Zübeydehanım Doğumevi	356
Bursa Duaçınarı Ağız ve Diş Sağlığı Merkezi.....	359
Bursa Çocuk Hastaneleri.....	360
Bursa Yüksek İhtisas Eğitim ve Araştırma Hastanesi	362
Bursa Yüksek İhtisas Eğitim ve Araştırma Hastanesi 1. Kalp ve Damar Cerrahisi Kliniği.....	365
Ali Osman Sönmez Onkoloji Hastanesi.....	366
Ali Osman Sönmez (1926 - 12 Ekim 2001).....	370
Onkoloji Hastanesi'nde dört yıl.....	371
Döne Ocak Kanser Erken Tanı ve Tarama (KETEM) Merkezi	373
Bursa Prof. Dr. Türkan Akyol Göğüs Hastalıkları Hastanesi	375
Babam Dr. İsmail Fakı.....	377
Dr. Ayten Bozkaya Spastik Çocuklar Hastanesi ve Rehabilitasyon Merkezi	379
Bursa Şevket Yılmaz Eğitim ve Araştırma Hastanesi	381
İnegöl Devlet Hastanesi.....	387
İnegöl'de sağlık hizmetlerinin dün ve bugünü	390
Osmanlı ve Cumhuriyet Döneminde İnegöl Sağlık Kurumları	394
Mustafakemalpaşa Devlet Hastanesi	402
Mustafakemalpaşa Devlet Hastanesi ve Operatör Doktor İlhami Şanal	404
Mustafakemalpaşa Devlet Hastanesi'nin öyküsü.....	405
Karacabey Devlet Hastanesi.....	406
Gemlik Devlet Hastanesi.....	408
İznik Devlet Hastanesi.....	409
Yenişehir Devlet Hastanesi.....	410
Orhangazi Devlet Hastanesi	411
Mudanya Şaziye Rüştü Devlet Hastanesi	413
1937 yılındaki orijinal metin Şaziye Rüştü Sağlık Yurdu Tesisnamesi	414
Orhaneli Devlet Hastanesi.....	417
Keles Devlet Hastanesi	418
Büyükorhan Devlet Hastanesi.....	419
Harmancık Devlet Hastanesi.....	420
Dağ başında bir hastane	421
Bursa Asker Hastanesi.....	425
Bursa Asker Hastanesi.....	426
Bursa Asker Hastanesi öncüsü Dr. Mazlum Boysan.....	430
Dr. Mazlum Boysan'ın anılarından Bursa Asker Hastanesi'nin kuruluş öyküsü	431
Bursa Asker Hastanesi baştabipleri	433
Kuruluş sürecinde Askeri Hastane (1922-1960)	434
Bursa Asker Hastanesi Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Merkezi	436
Askeri hastane kamulaştırma belgesi.....	438
Kirazlıyayla Sanatoryumu	441
Uludağ Kirazlıyayla Verem Sanatoryumu.....	442
Uludağ Sanatoryumu Broşürü.....	447
Özel hastaneler.....	457
Bursa'da özel hastanecilik tarihi	458
Bursa sağlık tarihinde ilk özel teşebbüs nasıl gerçekleşti?	461
Doruk Sağlık Grubu.....	462
Özel Hayat Hastanesi.....	463

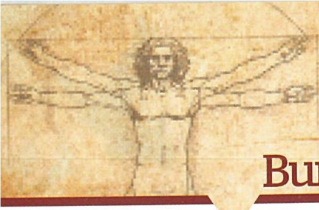


Bursa Sağlık Tarihi

Acıbadem Bursa Hastanesi.....	464
Özel Medicabil Hastanesi.....	465
Bursa'nın ilk beyin cerrahı Op. Dr. Konuralp Başol.....	466
Medical Park Hastaneleri.....	469
Yıldırım Belediyesi Tıp Merkezi.....	469
Dentatürk Ağız ve Diş Sağlığı Hastanesi.....	470
Bursa'da hemodiyaliz tarihi.....	471
Uludağ Üniversitesi Bursa Tıp Fakültesi.....	473
Bursa Üniversitesi'nden Uludağ Üniversitesi'ne kuruluş öyküsü.....	474
Bursa Üniversitesi Kurma Derneği Belgelerle kuruluş öyküsü.....	479
Bursa Üniversitesi Kurma Derneği.....	481
Bursa'da Tıp Fakültesi'nin kuruluşu.....	482
Üniversite'nin kuruluşu ve rektörlerin dönemlerine göre gelişimi.....	488
Bursa Tıp Fakültesi'nden Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne.....	492
Günümüze kadar görev alan başhekimler.....	498
Günümüze kadar görev alan dekanlar.....	501
Tıp Fakültesi nasıl kuruldu? İlk yıllar.....	503
Anadolu'da bir fakülte doğuyor.....	507
İlk rektör Ömer Fethi Tezok (İstanbul 1915 - Bursa 1978).....	510
Prof. Dr. Turgut Özeke'nin anılarından Kurucu rektör Fethi Paşa.....	513
Bursa sağlık tarihinde önemli bir sivil mimarlık eseri Villa Biçen Kanser Erken Tanı Merkezi.....	515
Modern Bursa Tıp Fakültesi'nin öncüsü ve mimarı Bursa Tıp Fakültesi başhekim, dekanı ve Uludağ Üniversitesi rektörü; Dr. Ayhan Kızıl.....	516
Uludağ Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu.....	518
Uludağ Üniversitesi Bursa Tıp Fakültesi Anabilim Dalı tarihçeleri.....	521
Anesteziyoloji ve Reanimasyon Anabilim Dalı tarihsel gelişimi.....	522
Beyin ve Sinir Cerrahisi Anabilim Dalı tarihsel gelişimi.....	528
Bursa Tıp Fakültesi Nöroşirürji Kliniği.....	530
Çocuk Cerrahisi Anabilim Dalı / Çocuk Ürolojisi Bilim Dalı tarihsel gelişimi.....	533
Genel Cerrahi Anabilim Dalı tarihsel gelişimi.....	535
Göğüs Cerrahisi Anabilim Dalı tarihsel gelişimi.....	539
Göz Hastalıkları Anabilim Dalı tarihsel gelişimi.....	540
Kadın Hastalıkları ve Doğum Anabilim Dalı tarihsel gelişimi.....	553
Kalp ve Damar Cerrahisi Anabilim Dalı tarihsel gelişimi.....	554
Kulak Burun ve Boğaz Hastalıkları Anabilim Dalı tarihsel gelişimi.....	555
Ortopedi ve Travmatoloji Anabilim Dalı tarihsel gelişimi.....	557
Pataloji Anabilim Dalı tarihsel gelişimi.....	559
Plastik Cerrahi Anabilim Dalı tarihsel gelişimi.....	564
Üroloji Anabilim Dalı tarihsel gelişimi.....	565
Acil Tıp Anabilim Dalı tarihsel gelişimi.....	567
İlk yardımdan modern acil merkezlerine dönüşüm sürecinde Acil Tıp Anabilim Dalı ve acil servisin öyküsü.....	569
Adli Tıp Anabilim Dalı tarihsel gelişimi.....	571
Aile Hekimliği Anabilim Dalı tarihsel gelişimi.....	573
Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı tarihsel gelişimi.....	576
Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı tarihsel gelişimi.....	581
Deri ve Zührevi Hastalıkları Anabilim Dalı tarihsel gelişimi.....	590
Tıbbi Mikrobiyoloji Anabilim Dalı tarihsel gelişimi.....	592
Yoğurt Etkeni "Türk Basili"ni Bulan Ord. Prof. Dr. Ahmet Refik Güran.....	596
Prof. Dr. Dr. Cezmi Akdiş.....	597
Göğüs Hastalıkları Anabilim Dalı tarihsel gelişimi.....	598
Halk Sağlığı Anabilim Dalı tarihsel gelişimi.....	602
İç Hastalıkları Anabilim Dalı tarihsel gelişimi.....	609
Kardiyoloji Anabilim Dalı tarihsel gelişimi.....	619
Nöroloji Anabilim Dalı tarihsel gelişimi.....	626



Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon Anabilim Dalı tarihsel gelişimi.....	629
Nükleer Tıp Anabilim Dalı tarihsel gelişimi.....	630
Radyasyon Onkolojisi Anabilim Dalı tarihsel gelişimi.....	631
Radyoloji Anabilim Dalı tarihsel gelişimi.....	633
Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı tarihsel gelişimi.....	635
Uludağ Üniversitesi Psikiyatri Kliniği'nin kuruluş öyküsü.....	637
Spor Hekimliği Anabilim Dalı tarihsel gelişimi.....	643
Tıbbi Farmakoloji Anabilim Dalı tarihsel gelişimi.....	645
Tıbbi Genetik Anabilim Dalı tarihsel gelişimi.....	648
Anatomi Anabilim Dalı tarihsel gelişimi.....	650
Biyofizik Anabilim Dalı tarihsel gelişimi.....	654
Biyostatistik Anabilim Dalı tarihsel gelişimi.....	655
Fizyoloji Anabilim Dalı tarihsel gelişimi.....	656
Histoloji ve Embriyoloji Anabilim Dalı tarihsel gelişimi.....	658
İmmünoloji Anabilim Dalı tarihsel gelişimi.....	660
Tıbbi Biyokimya Anabilim Dalı tarihsel gelişimi.....	661
Tıbbi Biyoloji Anabilim Dalı tarihsel gelişimi.....	664
Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı tarihsel gelişimi.....	665
Adli tıp.....	671
Bursa'da adli tıbbın tarihçesi.....	672
Adli tıp kurumu genel tarihçesi.....	675
Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalı.....	677
Sağlık Müdürlüğü.....	681
Bursa Sağlık Müdürlüğü.....	682
Bursa Sağlık Müdürlüğü Şube Müdürlükleri (2012).....	683
Operatör Emin Bey (1881 - 1964).....	688
Bursa Sağlık Müdürlüğü'nün günümüze kadar bilinen sağlık müdürleri.....	689
Türkiye'de aile hekimliği.....	692
Bursa İl Halk Sağlığı Laboratuvarı Müdürlüğü.....	693
Bursa İl Sağlık Müdürlüğü 112 Acil Yardım ve Kurtarma Hizmetleri Şube Müdürlüğü.....	694
Bursa evde sağlık hizmetleri.....	698
Bursa Sağlık Müdürlüğü Temel sağlık verileri.....	699
Çevre Sağlığı Şubesi.....	703
Sağlık Turizmi ve Strateji Planlama Birimi.....	704
Bulaşıcı Hastalıklar Şubesi.....	705
Eski Sağlık Müdürü Dr. Nizamettin Arat.....	706
Bursa sağlık müdürlerinden, yazar Dr. Muhittin Celal Duru (1887 - 1966).....	710
2017 yılı itibarıyla Bursa'da sağlık yatırımları.....	711
Hekimlik mesleğinin önemli isimlerinden, eski sağlık müdürü Op. Dr. Vasıf Atabey.....	715
Bursa İl Sağlık Müdürlüğü Kanseri Kayıt Merkezi.....	720
Eski Sağlık Müdürlerimizden Dr. Ergun Şenel.....	722
Bursa İl Sıhhiye Müdürü, Karacabey ve Kirmasti Kuvâyi Milliye kurucusu Dr. M. Hilmi Oytaç.....	724
Bursa İl Sağlık Müdürü Dr. Ali Kemal (Sargut).....	726
Bursa İl Sağlık Müdürlüğü memuru Hacer Öcüt.....	727
SSK.....	731
SSK'dan SGK'ya Bursa.....	732
Dr. İhsan Futacı ile geçmiş zamanlara yolculuk.....	734
Bursa Tabip Odası.....	737
Bursa Tabip Odası tarihçesi Etibba Odası'ndan tabip odalarına.....	738
Hüdavendigâr Etibba Cemiyeti (1914).....	830
Bursa Tabip Odası Yayınları.....	834
Bursa Tabip Odası Bursa Akademik Odalar Birliği (BAOB) Yerleşkesi öyküsü.....	842
Nereden nereye Evvel zaman içinde Bursa Tabip Odası.....	845
Sağlık çınarları.....	849



Bursa Sağlık Tarihi

Cilt 2

Eczacılık	867
Eczacılık tarihi.....	868
Bursa eczacılık tarihi.....	873
Osmanlı Bursa'sında eczacılar ve ecza tüccarları.....	876
Bursa'nın ilk ilaç fabrikası Eczacı Halil Sami Laboratuvarı.....	880
Ecza depoları.....	882
Milli mücadelemizin gizli kahramanlarından biri, Bursa'nın ilk ve tek müslüman eczacısı Mehmet Şükrü Arna.....	884
Ahmet Tevfik Öber.....	887
Kazım Yazgan.....	888
Saadettin Dayıoğlu.....	890
Sabahattin Eralp.....	892
Oryal Kahraman.....	893
Adnan Gökmener.....	895
Mudanya Eczanesi.....	896
Saray Eczanesi.....	896
Ali Reşit Eralp.....	897
Uludağ Eczanesi.....	898
Bursa eczacılarının mesleki yapılanmasına ilk harcı koyanlar Aytaç Toker.....	899
Orhangazi Eczanesi, Yeni Eczane, Kongu Ecza Laboratuvarı.....	900
Suzan Bozkurt.....	900
Adil Karaduman.....	901
Eczacı, yazar Zerrin Soysal.....	902
Diğer eczaneler.....	902
Her şeyin başı sağlık Bursa Kent Müzesi Sağlık Bölümü koleksiyonu ve Sabah Eczanesi.....	905
Bursa Eczacı Odası.....	909
“Mesleğimizde her kazanımda O'nun da emeği var...” Naci Doğan.....	911
Darbe sonrası eczaneler de zor günler yaşadı.....	913
Kuruluştan günümüze Bursa Eczacı Odası başkanları.....	914
Bursa yayınlarında ilaç reklâmları, Reklâmlarda müstahzarâtçılık.....	915
1934 Bursa Yıllığı'nda yayınlanan ilaç reklâmları.....	916
Diş hekimliği	921
Diş hekimliğinin Bursa'daki tarihi.....	922
Osmanlı'da diş tababeti.....	926
Bursa Diş Hekimleri Odası tarihi.....	930
Bursa Diş Hekimleri Odası.....	932
1977 - 2000 yıllarında bir diş hekimi gözüyle Bursa'da meslek yaşamı.....	934
Bursa Ağız ve Diş Sağlığı Hastanesi.....	940
İnegöl'de diş hekimliği.....	940
Diş Hekimi Halil Zor.....	941
Bursa diş hekimleri ile söyleşiler.....	942
“Dişçi hanımın fendi berberleri yendi” Hüsnüye Bilsen.....	1000
Veteriner Hekimlik	1007
Veteriner hekimliğin tarihsel gelişimi.....	1008
Bursa'da veteriner hekimliğin gelişimi.....	1013
Türkiye'nin Kadim Çiftliği Karacabey.....	1018
Yapağı Tiftik Bölge Müdürlüğü ve Yapağı Tiftik Laboratuvarı.....	1020
Gurebâhâne-i Laklakân Bursa Kavaflar Çarşısı.....	1021
Veteriner Fakültesi'nin kuruluş tarihçesi.....	1023
Veteriner Fakültesi'nin dekanları ve dönemleri.....	1026
Veteriner Fakültesi'nin ilk yıllarında görevlendirme ile ders veren öğretim üyeleri.....	1029
Ü. Veteriner Fakültesi'nin uluslararası akreditasyonu.....	1030
Uludağ Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.....	1031
Askeri Veteriner Okulu ve Eğitim Merkezi Komutanlığı.....	1032



Veteriner Hekimler Odası 1978 - 2016 Yönetim Kurulu Başkanları ve Üyeleri.....	1034
Bursa Veteriner Hekimler Odası Yönetim Kurulu Başkanları	1036
Bursa Veteriner İşleri Müdürlüğü'nden Hayvan Sağlığı ve Yetiştiriciliği Şube Müdürlüğü'ne	1037
1977 yılı veteriner hekimleri albümü'nde yer alan Veteriner Hekimler	1049
Vilayet Baytar İşleri Bölge Laboratuvarı'ndan Bursa İl Kontrol Laboratuvarı'na.....	1051
Bursa Büyükşehir Belediyesi Veteriner Hizmetleri Şube Müdürlüğü.....	1054
Osmangazi Belediyesi Veteriner Hizmetleri Şube Müdürlüğü.....	1055
Yıldırım Belediyesi Veteriner Hizmetleri Şube Müdürlüğü	1056
Nilüfer Belediyesi Veteriner Hizmetleri Şube Müdürlüğü.....	1057
Bursa'nın ilk, Türkiye'nin ikinci veteriner hekimi Uzm. Veteriner Hekim Osman Köseoğlu.....	1058
Bursa veteriner hekimleri ile söyleşiler	1061
Veteriner Hekimler Odası albümünden	1067
Serbest veteriner hekimler	1068
Belediye çevre ve halk sağlığı.....	1073
Belediye sağlık hizmetleri tarihi	1074
Dünyanın ilk standartlar ve tüketici haklarını koruma kanunu Kanunname-i İhtisab-ı Bursa Bursa Belediye Kanunu	1077
2000'li yıllarda belediye, kentsel çevre ve sağlık	1079
Gezgin hekim Dr. Mağmumi'nin gözlemlerinden 19. yüzyıl Bursa'sında bulaşıcı hastalıklar ve yerel yönetimlerin çabaları.....	1086
Kent Konseyi Sağlık Çalışma Grubu	1088
Bursa Şehir Sağlık Profili Güncelleme Raporu	1089
Kızılay	1093
Asırlık hizmet yolculuğu Kızılay Bursa Şubesi	1094
Hilali Ahmer'den Kızılay'a	1096
Bursa Hilal-i Ahmer icraat raporları (1923-1928).....	1097
Kızılay Bursa Şubesi'nin sağlık alanındaki çalışmaları.....	1101
Bursa Kızılay Tıp Merkezi.....	1105
Kızılay Kan Merkezi.....	1106
Verem Savaş Derneği	1109
Bursa Verem Savaş Derneği	1110
Bir verem savaş amirali Dr. Neşati Üster.....	1113
Nâzım'ın Bursa'daki doktorları	1116
Bursa verem savaş hizmetleri.....	1121
Sağlık Meslek Liseleri.....	1123
Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Sağlık Meslek Lisesi.....	1124
Umurbey Celal Bayar Sağlık Meslek Lisesi	1125
Mehmet Kemal Çoşkunöz Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi Biyomedikal Cihaz Teknolojileri Bölümü.....	1125
İnegöl Salih İbrahim Kırçalı Sağlık Meslek Lisesi	1126
Gürsu Anadolu Sağlık Meslek Lisesi	1126
Bursa Anadolu Sağlık Meslek Lisesi	1127
Gevher Nesibe Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi.....	1127
Bursa ilindeki (2016) Sağlık Meslek Liseleri	1128
Hemşire ve ebeler	1129
Geçmişten bugüne hemşirelik	1130
Bursa sağlık tarihinde ebe ve hemşireler	1132
Bursa Hemşireler Derneği yıllara göre yönetim kurulu	1134
Bursa Hemşireler Derneği kurucularından Sevim Tanrıku.....	1135
Türk Hemşireler Derneği.....	1137
Hemşire okulunda ders.....	1137
İlk Türk hemşiresi Safiye Hüseyin	1138
Ebe Hemşire Hanife Hanım.....	1139



Bursa Sağlık Tarihi

Sağlık dernekleri

1141

Tıp dernekleri tarihçesi

1142

Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye

1143

Bursa Özel Sağlık Kuruluşları Derneği

1147

Bursa Sağlık Turizmi Derneği (BUSAT)

1147

Bursa Lösemili Çocuklara Yardım Derneği (LÖDER)

1148

Bursa Meme Hastalıkları ve Onkoloji Derneği (MEDER)

1149

Uludağ Onkoloji Dayanışma Derneği (ONKO-DAY)

1150

Bağımlılıklarla asırlık mücadele YEŞİLAY

1151

Bursa Aile Hekimliği Derneği (BURSAHED)

1152

Bursa Kanserle Savaş Derneği

1153

Bursa sağlık dernekleri (1905-2011)

1154

Bursa'da sağlık yayınları

1161

Bursa'da Sağlık Yayınları

1162

Sanat ve sağlık

1167

Sanat ve hekimler

1168

Sanata gönül veren hekimler

1169

Bursa Şevket Yılmaz Eğitim ve Araştırma Hastanesi Türk Halk Müziği Korusu

1189

Bursa Tabip Odası Sanatçı hekimler sergileri 1993-2013

1201

Bursa Tabip Odası Parantez Sahnesi

1202

Bursa Tabip Odası Türk Sanat Müziği Korusu

1203

Bursa Tabip Odası Türk Halk Müziği Korusu

1205

Siyaset ve sağlık

1207

Bursa'da sağlıkçılar ve siyaset

1208

Bir Dr. Ziya Kaya vardı

1222

Spor ve sağlık

1231

Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Spor Hekimliği Anabilim Dalı

1232

Ülkemizde spor hekimliği



1233	
Sporcu hekimler ve Bursa	1234
Sağlık turizmi	1243
Bursa'da sağlık turizmi	1244
Sağlık turizmi potansiyeli çalışma raporu	1246
Bursa'da folklorik tıp	1253
Geleneksel Türk halk hekimliği	1254
Bursa köylerinde halk hekimliği	1260
Bursa'da tıbbi folklor ve bazı şifalı bitkilerden örnekler	1270
Bursa'da halk hekimliği	1274
Anamın öğrettiği sıhhat çareleri	1276
Dede kültüründen halk hekimliğine	1279
Bursa köylerinde ebelik	1283
Bursa Köylerinde Halk hekimliği ve şifalı otlar	1285
Bursa köylerinde inanışlar	1308
Bursa köylerinde İnanışlar ve uygulamalar	1309
Su'dan sağlık	1317
Bursa köylerinde Şifalı sular, kaynaklar, hamamlar	1318
Bursa köylerinde adaklıklar, yatırlar	1320
Salgın hastalıklar	1325
Bursa kent tarihi içinde salgın hastalıklar ile mücadele	1326
Hıfzıssıhha tarihi	1335
Bursa'da kolera salgını ve alınan karantina önlemleri (1890-1895)	1336
Bursa'da kolera salgınları ve karantina uygulaması (1894-95)	1349
Veba salgını ve karantina uygulamasıyla ilgili 1838 yılında Bursa'ya gönderilen bir talimatname	1355
Salgın hastalıklar ile mücadele ve cumhuriyetin ilk yılları	1359
Salgınlar ve karantina isyanları	1361
Hudâvendigâr vilâyetinde görülen bulaşıcı hastalıklara karşı alınan önlemler (1890-1910)	1365
Bursa'da tüberkülozla savaş yılları	1373
Mezarlıklardaki sağlık	1385
Mezar taşlarının tanıklığında tarihi Bursa'da yaşanan sağlık sorunları	1386
İnegöl mezar taşları yazıları	1394
Sosyal hizmetler	1395
Bursa sosyal hizmet tarihinde kilometre taşları	1396
Osmanlı'nın ilk kadın sığınma evi: Dulhane	1397
Saniye Rıza Kız Yetiştirme Yurdu	1399
Bursa'nın gariban babası Dr. Tevfik Rüştü Burlu	1402
Yeşil kartın mucidi; Dr. Rüştü Burlu	1404
Organ nakli	1407
Bursa'da organ naklinin tarihi	1408
Prof. Dr. Öner Gelişken ile organ nakli üzerine	1411
Bursa Organ Nakli Verileri (2013)	1413
Organ ve Doku Nakli Bursa Bölge Koordinasyon Merkezi 2012 yılı faaliyetleri	1414
Radyoloji tarihi	1417
Bursa'da radyolojinin öyküsü	1418
Çok yönlü bir cumhuriyet aydını Dr. Cevat Tahsin Peksun	1424
Türk Radyoloji Derneği Bursa Şubesi	1425
Bursa Tıp Konseyi	1427
Bursa Tıp Konseyi (2004)	1428
Seyahatnamelerde Sağlık	1433
Bursa'yı ziyaret eden gezginlerin gözüyle seyahatnamelerde sağlık hayatı	1434



Bursa Sağlık Tarihi

Sağlık Müzesi.....	1447
Bursa Sağlık Müzesi.....	1448
Tıp Türkçeleştirilmesi.....	1451
Tıpta öğrenim dilinin Türkçeleştirilmesi.....	1452
Türkçe hekimlik terimleri üzerine bir deneme.....	1458
Sağlık dili.....	1461
Tıp sanatı doktor hekim.....	1465
Tıp, doktor, hekim kelimelerinin etimolojik kökenleri.....	1466
Tıbbîyeli ve tarihi.....	1473
Neden 14 Mart Tıp Bayramı?.....	1480
Tıp sanatı ve tıbbî etik.....	1487
Tıp, hekim, sağlık, hastalıkve şifâ hakkında söylenenler.....	1506
Bursa sağlık kaynakçası.....	1563
Bursa sağlık kaynakçası.....	1564
Kitaplar.....	1565
Tezler.....	1568
Makaleler.....	1571

Antik dönem ve **kaplıcalar**

Prof. Dr. Mustafa Şahin

Antik çağda Bursa'da termal su kaynakları

ve antik Bursa'nın kurulma nedenleri üzerine yeni düşünceler

Bursa, günümüz Türkiye'sinin can damarlarından birisi olan önemli bir tarih ve endüstri kentidir. Kuruluşundan bu yana aralıksız yerleşime sahne olan kent, özellikle Osmanlı İmparatorluğu zamanında ilk başkent olması nedeniyle altın dönemlerinden birisini yaşamıştır. Cumhuriyet döneminde ise iyice büyüyen yayılan şehirde, kentin kurulduğu yer olarak tahmin edilen Tophane ve civarı artık sadece bir mahalle görünümünü almıştır.

Bursa ilinin sınırları içerisinde kalan arazinin yaklaşık % 35'lik bö-

önemli akarsuyu ise Nilüfer Çayı ve Kocasu'dur. Uludağ'ın güney yamaçlarından doğan ve Uludağ'dan kaynaklanan birçok küçük dere ile beslenen Nilüfer Çayı Bursa Ovası'nı sulamaktadır. Kocasu ise Keles, Orhaneli, Mustafakemalpaşa ve Karacabey ilçelerini geçtikten sonra Nilüfer Çayı ile buluşarak Marmara Denizi'ne ulaşmaktadır. Nilüfer Çayı ovaya can verirken, Kocasu dağların arasında uzanan vadilerin yaşam pınarıdır.

Bursa'nın başlıca termal su kaynakları

Kent volkanik bir arazi üzerinde olduğu için termal sular konusunda da çok zengindir. Bursa'nın termal su kaynaklarını iki başlık altında ele almak doğru olacaktır: kaplıcalar ve maden suları. Söz konusu termal suların tamamına yakını besleyen sular Uludağ'dan beslenmektedir. Sular içeriğinde bulunan madenler ve sıcaklık dereceleri yeryüzüne yaklaşırken geçtikleri ayrı yollar nedeni ile farklılıklar gösterebilmektedir.

Kaplıca suları

Bursa'nın şifalı sularının büyük bölümü, deniz seviyesinden 220 m. yüksekte yer alan Çekirge bölgesindedir. Çekirge'de bulunan Çelik Palas Kaplıcası'nda asıl su sıcaklığı 45°C'nin üzerindedir. Halk arasında Çelikli adıyla da anılan bu sular, Çekirge'nin en yukarı bölümünde Vakıfbahçe denilen bir yerden kaynamaktadır. Su içeriğinde çeşitli maden eriyikleriyle zengin kimyasal madenler, gazlar ve yüksek radyoaktivite vardır. Romatizmal hastalıklar, sinir ve adale rahatsızlıkları, cilt, idrar yolları ve kadın hastalıklarına iyi geldiği bilinmektedir. Kaplıcanın inşasında kullanılmış olan bazı devşirme mimari parçalar, bu kaplıcanın ilk yapım evresinin, en azından, Bizans dönemine kadar gittiğini göstermektedir.

Bir diğer önemli kaplıca Kükürtlü Kaplıcası'dır. Buradaki su sıcaklığı 82°C'dir. Bursa bölgesi şifalı sularının en zengin kaynağıdır. Hamam bölümü Bizans döneminden kalmış, sonra Murad Hüdavendigâr tarafından restore ettirilmiştir. Romatizma, cilt, karaciğer hastalıkları için üstün şifa kaynağıdır.

Yenikaplıca ve Kaynarca Hamamı'nda da su sıcaklığı 84°C'dir. Yenikaplıca, Bursa Çekirge yolu üzerindedir. Kanuni Sultan Süleyman'ın damadı ve başvezir Rüstem Paşa tarafından 1555 yıllarında yaptırılmıştır. Yenikaplıca'nın şifalı suları, cilt hastalıklarından iç hastalıklara, şişmanlıktan solunum yolu hastalıklarına kadar birçok bedensel rahatsızlığa iyi gelmektedir.

Karamustafa Kaplıcası'nda ise su sıcaklığı 54°C'dir. Bursa-Çekirge-Mudanya yolu üzerindedir, Yenikaplıca'nın hemen yanındadır. Bizans döneminden kalmış ve daha sonra bugünkü şekliyle, Rüstem Paşa'nın ağası Kara Mustafa Paşa tarafından 1490 yılında birçok ek yaptırılmıştır. Erkekler ve kadınlar bölümü olmak üzere iki hamamdan oluşur. Sodyum bikarbonatlı olan suyun debisi azdır. Bursa'da radyoaktivitesi en zengin kaplıca burasıdır. Dipten kaynayan 45°C'deki su rahim hastalıkları tedavisinde etki sağlar. 15-20 dakikalık duşun infertilite (kısırlık) tedavisine yardımcı olduğundan daha çok kadınlar tarafından rağbet görmektedir.

Gemlik ilçe merkezinin güneyinde Umurbey köyü yolu üzerinde bulunan Therme kaplıcalarının romatizma, sinir ve kas hastalıkları, zihinsel yorgunluklar ve kalp hastalarına iyi geldiği bilinmektedir. Therme, Latince'de imparatorluk hamamı anlamına gelmektedir. Belki de bu isim köyde bir zamanlar bulunan imparatorluk hamamı-



Sadağı Kanyonu'nda yer alan Roma kaplıcasından genel görünüş.

lümünü dağlar oluşturmaktadır. Dağlar genellikle doğu-batı yönünde uzanan sıradağlar şeklindedir. Dağlık alandaki en büyük yükselti, aynı zamanda bir zamanlar aktif volkan olan, 2543 m yüksekliğindeki Uludağ'dır. Bursa'nın en

na işaret etmektedir. İlerde köyde yapılacak detaylı incelemeler bu konuda daha fazla bilgi sahibi olmamızı sağlayacaktır.

Mustafakemalpaşa'ya 19 km. mesafedeki Akarca köyünde bulunan Dömbüldek veya Tümbültek Kaplıcaları, 2 km. uzaklıkta bulunan Bahariye köyündeki tarihi hamam kalıntıları nedeniyle, geçmişi Antik Çağ'a uzanan kaplıcalar arasında yer almaktadır. Burada bulunan hamamdan sökülen sütunlar 1895' te Dömbüldek Hamamı onarılrken kullanılmıştır. Kaplıcanın soğuk kaynağı 21°C, sıcak kaynak suyu ise 50°C'dir. Her iki su da kimyasal yönden aynı özellikleri taşır. Romatizma başta olmak üzere periferik sirkülasyon düzenleyici, içindeki demir nedeniyle cilt kırışıklıklarını giderici özeliğe sahiptir. İçildiği zaman da karaciğer, mide, bağırsak, pankreas ve safra kesesi rahatsızlıklarına iyi gelmektedir.

İnegöl'ün 27 km. güneyinde Uludağ eteklerinde, deniz seviyesinden 840 m. yüksekte yer alan Oylat Kaplıcaları'nda bulunan suyun en önemli özelliklerinden birisi aynı zamanda içilebilmesidir. Suyunun 40°C sıcaklıkta olması, soğutulmadan banyo yapma imkânı verir. Sudan yayılan radon gazı solunum yolu ile vücuda geçmektedir. Suda ayrıca arsenik, sülfat ve karbonat vardır. Özellikle ağırlı sinir hastalıkları olmak üzere romatizmal hastalıklar, sedatif hastalıklar, sinir ve kas hastalıkları, kadın hastalıkları ve idrar yolları rahatsızlıklarına iyi gelmektedir. Ayrıca, içildiğinde bilürez hastalıkları tedavi etmekte ve zayıflamaya yardımcı olmaktadır.

Ovanın yanı sıra, Bursa'nın dağlık bölgesi de kaplıcalar açısından çok zengindir. Özellikle Orhaneli ve Harmancık bu konuda biraz daha ön plana çıkmaktadır. Kaplıca sayısındaki bu zenginlik, antik Hadrianoi kentinin Orhaneli'de kurulmuş olmasının tesadüfi olmadığını da göstermektedir.

Orhaneli'ye bağlı Sadağı köyünde bulunan kaplıca, romatizma, soğuk algınlığı ve kısırlığa iyi gelmektedir. Burada kaplıcanın Roma İmparatoru Hadrianus tarafından (İ.S. 117-138) yaptırıldığı tahmin edilmektedir. Hamama ait kalıntıların bir bölümü günümüze kadar in situ olarak ulaşmayı başarmıştır.

Kükürt kokulu kaynak suyu ile beslendiğinden, yıkanıldığında ağırlı hastalıklara, çamur banyosunda ise scabies (uyuz) ve deri hastalıklarına iyi gelmektedir.

Bursa'nın dağlık bölümünün kaplıca açısından en zengin yeri Harmancık ilçesinin Ilıcaksu köyüdür. Köyde günümüzde de kullanılan çok sayıda kaplıca bulunmaktadır. Köylülerin ifadesine göre asil eski kaplıcalar günümüzde topra-

Örneğin, Gemlik ilçesine bağlı Adliye köyündeki içmelerde termal su sıcaklığı 21°C'dir. Buradaki suyun karaciğer ve safra yolları hastalıklarına iyi geldiği bilinmektedir.

Mustafakemalpaşa ilçesi, Akarca köyünde bulunan Akarca maden suyunun su sıcaklığı ise 17°C'dir. İçimi güzel olan bir sofraya suyudur. Aç karnına içilirse, karaciğer, safra kesesi ve idrar yolları hastalıklarına iyi gelir.



ğın altında kalmıştır. Köyde, Antik Çağ'a uzanan bir kaplıca geleneğinin olduğunu, kaplıcalara soğuk su aktarmak için inşa edilen su kanalları göstermektedir. Su ağıktan ark ile ve pişmiş toprak su künkü ile kapalı bir sistemle getirilmiştir. Kapalı sistemde su, eğimi korumak amacıyla ana kayaya açılan kanala yerleştirilen pişmiş toprak su künkleri ile taşınmıştır. Bu işçilik, buradaki kaplıcaların ilk olarak Roma İmparatoru Hadrian tarafından yaptırılmış olduğu rivayetini güçlendirmektedir. Romatizmal hastalıklar, dermatit (egzama), kireçlenme, yara ve çıban, kadın hastalıkları ve göz hastalıklarına iyi geldiği tahmin edilmektedir. Ilıcaksu Kaplıcaları, yeşilin her tonunu barındıran oksijen deposu olma özelliğini de elinde bulundurmaktadır. Kaplıcaların bir bölümü günümüzde çok ilkel şartlar altında köylüler tarafından çalıştırılmaktadır.

Maden suları

Termal sular sadece kent merkezinde bulunanlarla sınırlı değildir.

İnegöl ilçesinin 11 km güneydoğusunda yer alan Çitli köyünde bulunan maden suyu, yanyana üç kaynaktan oluşmaktadır. Bunlardan birisi maden suyu olarak şişelenmekte, serbest karbondioksitli olan diğeri ise soda yapımında kullanılmaktadır. Üçüncüsü ise içimi zor, gazsız ve acı bir sudur. Bikarbonatlı olan maden suyu sindirim sistemi, karaciğer ve pankreas rahatsızlıklarına iyi gelmektedir. Ayrıca, demir içermesinden dolayı kansızlık ve deri kırışıklıklarını giderme tedavilerinde de kullanılmaktadır.

Bursa kent merkezi ve çevresinde bulunan kaplıcaların çoğunda izlenebilen Antik Çağ'a ait mimari özellikler, çok fazla değişikliğe uğramış olmasına karşın, bunların ilk olarak çoğunlukla Antik Çağ'da inşa edildiklerini ve dolayısı ile kente geçmişi çok eskilere uzanan bir termal su kullanımını geleneğinin olduğunu göstermektedir.

Termal su nedir?

"Termal su" veya günlük kullanımı ile "kaplıca veya maden suyu" sıcaklığı atmosferin yerel yıllık or-

Sadağı Kanyonu'nda yer alan Roma kaplıcasından günümüze kalan kalıntılar.

Bursa Sağlık Tarihi

talama sıcaklığından daha yüksek olan ve yer kürenin derinliklerinden gelen saf ya da mineralli su kaynağına verilen genel bir isimdir. Termal sular sıcak ve soğuk olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Her iki grubun da ayrılmayan özelliği bünyelerinde bulundukları kimyasal bileşenlerdir. Soğuk olan sular genellikle içilerek kullanılırlar ve maden suyu olarak isimlendirilirler. Sıcak olanlar ise çamur veya havuzlarda spa veya hidrotterapi gibi metotlarla vücuda dışarıdan müdahale eden tekniklerle uygulanır ve kaplıca ya da hamam olarak nitelendirilir. Termal kaynakların yüzeye çıktığı yerler ve su kaynaklarının coğrafi dağılımı tesadüf sonucunda olmayıp, yer yüzündeki volkanik faaliyetler ile doğrudan ilişkilidir. Bundan dolayı da termal su kaynakları her yerde rahat bir şekilde bulunmamaktadır. Antik dünyada, tedavi için kaplıcaların çok popüler yerler olduğu bilinmektedir.

eski çağlara kadar uzanmaktadır. Türk hamamı (hamam) veya termal kaplıca hamamı (kaplıca) geleneğinin Anadolu'da, Türkler gelmeden önce Romalılar ile başladığı ve geleneksel temel mimarinin o dönemde olduğu bilinmektedir. Türkler ise bu mimariyi devam ettirerek kendilerine özgü Türk hamamı veya kaplıcası formunu geliştirmişlerdir. Kaplıcaları diğer hamamlardan ayıran en belirgin özelliklerden birisi, sudaki sıcaklık kaybını önlemek için, hamamın hemen su kaynağının dibine inşa edilmesidir. Normal hamamlarda, su, daha uzaktaki su kaynaklarından da taşınıp, binanın içerisinde ısıtılabilir.

Termal tedavi nedir?

Termal sular ve bunların tedavi edici özellikleri ile ilgili bilgilerimiz her geçen gün biraz daha artmaktadır. Suya olan ilginin temelinde insanlığın suyla yaratmış olduğu sıkı ilişki önemli rol oynamış olmalıdır. Bunun sonucunda da su,

liklar gibi birden fazla hastalığın tedavisi için özellikle önemlidir. Termal tedavide uygulamaları iki kategoriye ayırmak mümkündür:

1- Dâhili Tedavi:

- Sıvı alarak (doğal mineralli sular içme),
- İnhalasyonla (solunum yapılarak, yoğun su buharının bulunduğu yerlere maruz bırakılarak maden sularının içerisinde bulunan mineralleri deri ve solunum yolu ile vücuda aldurtmak),
- Gargara yapılarak (ağız, burun ve jinekolojik tedavilerde).

2- Harici Tedavi:

- Kaplıcalarda yıkanarak (vücutu belirli bir süre için, yüksek veya düşük basınç altında termal mineralli suya maruz bırakmak),
- Hydromasaj (vücutta basınçlı su ile masaj yapmak),
- Hydrokinesotherapy (vücutu belli bir süre veya dönem zarfında su içinde bekletmek),
- Mudtherapy (vücutu veya vücudun hastalıklı bölümünü belli bir süre termal su ile oluşmuş çamurun içinde bekletmek).

Termal su ile harici tedavide su sıcaklığı önemlidir ve termoterapinin vazgeçilmez bir parçasıdır. İdeal bir termal su sıcaklığı 34°C'den yüksek olmalıdır. Böylece, kan damarları genişlemekte ve metabolizma hızlı çalışmaya başlamaktadır. Lokal terlemeler ve kas gevşemeleri ile vücut rahatlamaktadır. 38 ve 40°C arasındaki sıcaklıklarda ise sıcaklık nedeniyle kasların direnci azalmakta ve rahatlama sağlanmaktadır. Böylece ağrı dinmekte, hareketlerin yapılması kolaylaşmaktadır.

Tedavide, Arşimet teorisinden ilham alınarak hidrostatik basınç da kullanılmaktadır. Diğer bir ifade ile su içinde vücut hafifletmekte ve hareketler daha kolay yapılabilir hale gelmektedir. Böylece kaslar dinlenmekte ve hastanın psikolojisi üzerinde olumlu bir etki sağlamaktadır. Sonuçta, termal suyunun üç faktöre dayalı etkisinin bulunduğu anlaşılmaktadır: romatizmal hastalıklara bağlı ağrıların azalmasına yardımcı olması, eklemlere hareket kabiliyeti sağlama ve vücutta esneklik kazandırması.

Vücudumuzun kimyasal reaksiyon



İlıcaksu köyünde bulunan kaplıcalardan birisi. Terkedilmiş olduğundan günümüzde kullanılmamaktadır.

Termal sular dünyanın hala aktif olan çekirdeğine yakın yerlerden yüzeye fışkırmaktadır. Maden sularının içinde çözülmüş olarak sodyum, potasyum, kalsiyum, magnezyum, demir, iyot, radyum, fosfor ve sülfür gibi mineraller veya karbondioksit, hidrojen sülfür, azot, oksijen ve hidrojen gibi gazlar bulunmaktadır. Kaynaklar arasında farklı sıcaklık değerleri olsa da, genellikle ortalama sıcaklık 60°C'dir.

Anadolu'da su kaynakları ve termal suyun sağlık amacıyla kullanımı

hayatta kalmanın yanı sıra sağlık ve yaşam kalitesinin artırılması için de kullanılmaya başlanmıştır.

Antik Çağ'da termal sular, romatizmal hastalıklar ön planda olmak üzere çeşitli dâhili ve harici hastalıkların tedavisinde başvurulan bir yöntem olmuştur. Hidrotterapi adı verilen kaplıca suyu ile tedavi fizyoterapinin bir parçası olarak kabul edilmiş ve günümüze kadar kullanılan bir tedavi şekli olmuştur. Termal tedavi özellikle hidrotterapi, artrit ve romatizmal hasta-



ve protein üretimine katkıda bulunan yardımcı elementler vardır. Bu elementlerden bir bölümü sularda bulunmaktadır. Mesela bunlardan birisi radondur. Radon, insanın fiziksel dengesini koruması açısından çok önemli bir elementtir. Bu elementin termal kaplıcalar ve çamur banyoları ile deri yolundan vücuda nüfuz etme kabiliyeti bulunmaktadır. Termal suların önemli bileşenlerinden bir diğeri de kükürt sülfat radikalleridir. Bu sülfat radikalleri vücuda deri yoluyla girmekte, eklem, kemik iliği ve kan yapısının zenginleşmesine yardımcı olmaktadır.

Termal suyun, cilt bakımı ve güzelleşmede de kullanıldığı eski çağlardan beri bilinmektedir. Termal suların içerdiği tuzlar ve mineraller cilt bakımı için de idealdir. Bugün bile cilt bakımına yönelik kozmetik ürünlerin çoğunda termal suların elde edilen tuzlar ve mineraller kullanılmaktadır. Fransa'da, en az dört şirket, termal su kaynağı adı altında bir dizi kozmetik ürün piyasaya sürmüştür. Günümüzde bu eğilim diğer ülkelere de yayılmaya ve moda haline gelmeye başlamıştır. Araştırmalar, termal su kullanımının cilt üzerinde bazı avantajlar sağladığını göstermiştir. Örneğin, yağlı cilt, akne, atopik dermatit, egzama, sedef gibi hastalıkların tedavisinde veya yanıklar, iyileşme sorunu olan ciltler ve cilt hassasiyeti tedavisinde termal suların destek alınmaktadır. Termal



sular belki gelecekte cilt hastalıklarının en önemli ilacı olacaktır.

Antik çağda termal tedavi

Antik çağda da termal sular cilt bakımı ve güzelleşmede kullanılmıştır. Buna ait güzel örneklerden birisi Denizli - Pamukkale'de bulunan Hierapolis antik kentidir. Termal su açısından önemli bir merkez olan Hierapolis'de, yeryüzüne çıkan termal su 36-57°C ve 5,8 pH değerine sahiptir. Suyun radon değeri 1480 PCI'dir. Kaplıca suyunun içeriğinde ayrıca bikarbonat, sülfat, karbondioksit, demir ve radyoaktif bileşenler bulunmaktadır. Suyun cilt bakımındaki büyük etkisinden dolayı, Antik Çağ'da Cleopatra'nın da güzelleşmek için bu kaplıcalarda yıkandığı rivayet edilmiştir. Hatta kaplıca havuzlarından birisinin adı Cleopatra olarak bilinmektedir. Rivayete göre Cleopatra güzelliğini bu havuzda yıkanmasına borçludur. Bu özelliğinden dolayı da Hierapolis kaplıcaları antik çağda ziyaret edilen önemli uğrak yerlerinden birisi olmuştur.

Termal suyun insan hayatına girmesinin kısa tarihçesi ve ilk hekimler

İnsanoğlu ile suyun günlük kullanım dışında fiziksel buluşması, takip edilebildiği kadarıyla, tarih öncesi çağlara kadar geri gitmektedir. Bunun en bariz kanıtı dinsel ritüellerde suya verilen yer ve önemidir. Ancak başlangıçta insanoğlu suyun sağlık getirici faydalarından

ziyade, sel veya kuraklık gibi tehlikelerinden korkmuş ve saygı göstererek bunlardan korunmaya çalışmış olmalıdır.

Bazı göl veya su kaynaklarında bulunan çeşitli adak eşyaları insanoğlunun en azından Neolitik dönemden itibaren suya karşı saygı duyduğunu göstermektedir. Forli yakınlarındaki Fonte Panighina'da yer alan ve buluntular nedeniyle Kalkolitik (Bakır) Çağ'a tarihlenen mineral su kaynağı, suyun sağlık amacıyla kullanıldığı bilinen



en erken tarihli örneklerden birisidir. İsviçre'deki Neuchatel Gölü kıyısında bulunan Marin-Epagner köyünün yakınlarındaki La Tène'de termal su kültü Demir Çağı sonlarına kadar devam etmiştir. Su kaynaklarında yapılan adakların sağlam olmaması, bunların adak yapılırken bilinçli bir şekilde kırılarak adandığını akla getirmektedir. Homeros döneminde, banyolar, te-

Ilıcaksu köyü kaplıcalarına su taşımak için döşenen su kanalı.

Ilıcaksu köyü kaplıcalarına su taşımak için kullanılan pişmiş toprak su künküne ait örnek.

Bursa Sağlık Tarihi



Apollo-Grannus için adanan adak sunağı. (Rheinisches Landesmuseum, Bonn)

mizlenmek ve dinlenmek amacıyla kullanılmış ve aristokratların birbirlerine sundukları özel bir ikram olarak gösterilmiştir. Bu durum eski çağlardan beri kaplıca suyunun insan sağlığı ve güzelliği için faydalı olduğunun bilindiğini göstermektedir.

Termal suların tedavi edici özelliği konusunda bilgi veren en erken tarihli yazılı kaynak Herodotus'tur (İ.Ö. 484-410). Herodotus, termal su tedavisinde kullanılan kaplıcalardan (spas) birkaç örnek vermiş ve doktor kontrolünde yapılacak 21 günlük bir tedavinin çok faydalı sonuçlar vereceğini savunmuştur. Yunan filozofu Aristo ve tarihçi Xenofon da kaplıcalar ve onların tedavi edici özellikleri konusuna değinen yazarlar arasında yer almaktadır.

Delos ve Olympia'da yapılan kazılarda ortaya çıkartılan ve İ.Ö. 5. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen bazı yapıların termal tesis olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Demek ki, zamanla suyun vücut bakımında kullanılması önem kazanmış ve bunun için özel binalar inşa edilmiştir. Bu yapılar daha sonra Romalıları etkileyerek,

termal hamamların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Böylece Yunanca bir kelime olan "thermae"den (sıcak, ateşli) hamam anlamına gelen "thermae" türetilmiştir. Bu kelime başlangıçta termal suların bulunduğu hamamlar için kullanılmış olsa da, daha

sonra suyu yapay yollarla ısıtılan hamamları da kapsar hale gelmiştir. Benzer şekilde başlangıçta sadece sıcak su kaynaklarının kenarında olan banyolar, su ısıtılmasındaki tekniklerin gelişmesi üzerine, kent merkezlerinde de inşa edilmeye başlanmış ve yolda kaybolan su sıcaklığı, hamam içerisinde tekrar ısıtılarak eski derecesine yükseltilmiştir. Sıcak su

kaynaklarından beslenen Roma termalarında kadınlar ve erkekler için ayrı bölümler ayrılmış ve yıkanma genellikle buralardaki özel odalarda gerçekleşmiştir.

Arkeolojik bulgular ve belgeler, İ.Ö. 4. yüzyıldan başlayarak Epidaurus ve Kos gibi antik çağın önemli sağlık merkezlerinde kaplıca suyunun tedavi amacıyla kullanılmış olduğunu göstermektedir. Buralarda termal su ayrıca koruyucu hekimlik ve cilt bakımı için de tavsiye edilmiştir.

Tıp biliminin kurucusu ve hydrotherapinin babası sayılan Koslu Hippokrates (İ.Ö. 460-375), bataklık ve göllerde bulunan değişik özelliklere sahip doğal sular ile yağmur suyu ve demir, bakır, gümüş, altın ve kükürt gibi metalik kayalardan elde ettiği minarelli karıştırıp, bunu sıcak bir şekilde uygulayarak bir tür tedavi metodu geliştirmiştir. Hipokrat zamanında banyonun, basit bir vücut temizliğinden başka daha önemli faydalar sağladığı anlaşılmıştır. Bunun üzerine temizlemenin yanı sıra tedavi edici bir fonksiyon kazandırmak üzere hamamlara bir takım özel birimler eklenmiştir. Bedende daha geniş bir etki sağlamak için de sıcak ve soğuk suyun birlikte kullanılabilirdiği mekânlar uyumlu bir şekilde mimarinin içine dâhil edilmiştir. Eklenen bu bölümlerle birlikte yıkanma, özellikle hastalıkların tedavisinde kullanılan bir yöntem haline gelmiştir. Bundan dolayı da hamamlar ve kaplıcalar, bir anda parlayıp daha sonra ortadan kalan bir moda akımı olmayıp, günümüze kadar varlığını ve önemini devam ettiren tesisler olmuştur.

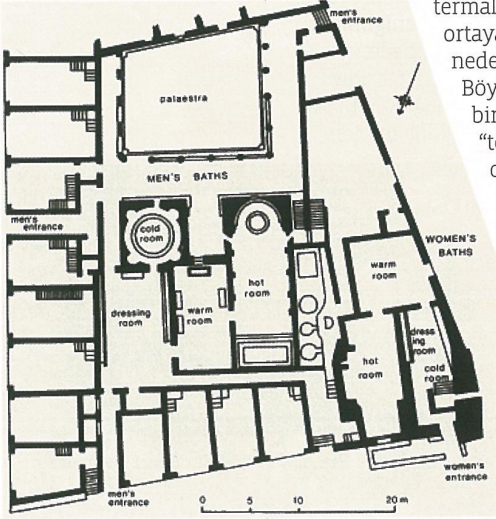
Yaşlı Plinius, Naturalis Historia isimli eserinin XXXI numaralı kitabının 1. ve 2. bölümlerinin tamamını diğer elementlerin efendisi saydığı su konusuna ayırmıştır. Bu bölümün en dikkat çekici cümlesi şöyledir: "Çoğu ülkenin birçok yerinde soğuk, sıcak veya hem sıcak ve hem soğuk sağlıklı su kaynakları vardır; bazı yerlerde ise hastalara iyileşme umudu veren ılık sular bulunmaktadır". Plinius'un yaşadığı çağda "aquae" olarak adlandırılan yaklaşık 100 adet önemli kaplıca bulunmaktadır. Bunlardan birçoğunun yeri kaybolmuş veya suyu kurumuş durumdadır.

Ancak çok azı günümüze ulaşabilmeyi başarmıştır. Bunlar da, mimarileri ile Antik Çağ'daki orijinallerini yansıtmaktan çok uzaktadırlar. Bundan dolayı da Antik Çağ kaplıca mimarisi üzerine arkeolojik bir araştırma yapmak oldukça zor ve zahmetli bir iştir.

İncil'de yer alan değişik ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla, Roma imparatorluk çağında ve Bizans döneminde birçok doktor tedavide hydrotherapy ve thermalisme başvurmuştur. Bu konuda isimleri ön plana çıkan doktorlardan bazıları Herophilos, Erasistratos, Asklepiadis, Agathinos, Galen, Oreibasios Paul Aiginitis'dir. Bu doktorların tamamı doğal termal su kaynaklarının tedavideki önemini kabul etmektedir. Agathinos'un öğrencilerinden birisi tarafından İ.S. 1. yüzyılda kaleme alınan sıcak su kaynaklarındaki terapötik özellikler konulu kitapta, herbir termal su kaynağının hangi hastalığa iyi geldiğini şu andaki bilgilerle bilmenin mümkün olmadığını, ancak, therapeutic (tedavi edici) bilgilerin geliştirilmesi ve uzun süreli gözlem ve deneyler ile bu konuda önemli mesafe alınabileceği ifade edilmektedir. Bu konuda günümüzde de araştırmaların devam etmesi yazarın ne kadar haklı olduğunu göstermektedir.

İ.Ö. 1. yüzyılda, Roma imparatorlarının da desteği ve ilgisi ile suyun tedavi amacıyla kullanımında büyük bir artış olmuş ve geniş halk kitlelerinin faydalanması amacıyla, kent inleri gelen zenginlerinin başlıları ve şehir meclislerinin destekleri ile anıtsal boyutlarda kaplıca ve hamamlar inşa ettirilmeye başlanmıştır. Günümüze kadar en iyi durumda ulaşan Roma hamamları arasında Pompei, Herculaneum, Efes, Side, Hierapolis kazılarında bulunmuş olanlar sayılabilir.

Hamam yapılarının ilk örneklerinde erkek ve kadınların ayrı ayrı kullanabilecekleri şekilde hamamların birbirinden ayrıldığı ve böylece ikiz bir mimari ortaya çıktığı dikkat çekmektedir. Bu ayrım hamam girişinde de dikkat çekmekte, kadın ve erkek bölümlerine ayrı kapılardan giriş sağlanmaktadır. Ayrıca, bu tür günlük kullanıma açık olan hamamlarda sosyal sınıf ayrımına gidilmediği dikkat çekmektedir.



Pompei Forum Hamamı. Erkekler ve kadınlar için ayrı iki bina yapılmıştır

Hamamlarda soyunma bölümlerinden sonra soğuk, ılık ve sıcak mekânlara geçilmekte, temizlik sıcak su ve metal strigilisler ile yapılmaktadır. Mekân geçişlerinde sıcak ve soğuk su havuzları bulunmaktadır. Rahat yıkanmayı sağlamak üzere serin bölümleri ayrıca kurnalar ile donatılmıştır. Böylece hem yıkanma ve hem de ferahlama sağlanmıştır. Orta bölümde ılıklik anlamına gelen “tepidarium” bölümü ve sonrasında ocak bölümünün üzerine gelecek şekilde inşa edilen ve bu nedenle yüksek derecede ısıya sahip olan “calidarium” bölümü bulunmaktadır. Elbiseler “apoditerium” adı verilen soyunma odasında çıkartılmaktadır. Son gelinen yer ise vücuda doğal yağlar ve nemlendiricilerin sürüldüğü mekândır. Bu temel bölümlerin tamamı hem kadınlar, hem de erkekler kısmında yer almaktadır. Roma hamamları sadece temizlik ve sosyal ilişki yerleri olarak değil, aynı zamanda, tıbbi tedavi merkezleri olarak da kabul edilmiş ve hasta olarak gelen insanlar için tedavi ve diyetler uygulanmıştır. Roma hamamlarında ayrıca egzersiz yapma, masaj veya manikür yaptırma, istenmeyen kıllardan kurtulma gibi hizmetler de verilmiştir.

Su ile tedavinin ilk ünlü hekimleri

Eğitimi İ.Ö. geç 2. yüzyılda Roma’da tamamlayan ünlü hekim Asclepiades, koruyucu hekimlik ve tedavide hamam ve kaplıcaların kullanılmasını hararetle savunan ilk ünlü isimler arasında yer almaktadır. Asclepiades, dâhili ve harici hastalıkların tedavisinde soğuk su kullanmayı önermiştir. Bu nedenle Plinius onu anarken, “Soğuk Su Vericisi” demektedir. Birçok aleyhte kampanya yapılmasına rağmen, uyguladığı yöntem giderek daha büyük rağbet görmüş ve İ.Ö. 1. yüzyılda geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Hatta yüzyılın sonlarına doğru Asclepiades’in öğrencilerinden birisi olan Antonius Musa, su ile tedavi konusunda dünyanın en önde gelen isimlerinden birisi olmuştur. Suetonius’un anlattığına göre, hekim bu ününü İmparator Augustus’u tedavisi ile elde etmiştir. İ.Ö. 23 yılında Augustus karaciğer apsesi hastalığına yakalanmış ve yüksek ateşi düşürmek için, günümüzde de uygulanmak-



ta olan, soğuk su metodu kullanılmıştır. Augustus, beklenmedik bir şekilde iyileşince, hekim ödüllendirilmiş, övgülerde bulunulmuştur. Antonius Musa, daha sonra aynı tedavi metodunu uyguladığı diğer hastalarda çok az sayıda başarı elde etse de, tarihe suyla tedavinin en önemli isimlerinden birisi olarak geçmiştir.

Roma İmparatorluk çağında suyla tedaviye önem veren bir diğer önemli hekim, “de Medicinge” isimli kitabın da yazarı olan Celsus’dur. Hipokrat gibi Celsus da, tedavide suya önem vermiş ve özellikle cilt şikâyetleri, sinir ve kas hastalıkları, gut, yaralar, sindirim bozuklukları, göz hastalıkları, ateş, ameliyat sonrası nekahat dönemi gibi birçok farklı hastalığın tedavisinde hamamları önermiştir. Celsus, ‘nın İmparator Augustus’u soğuk su ile tedavi etmekteki başarısına rağmen, soğuk suyun bütün hastalıklara iyi gelmeyeceğini, tedavide sıcak suyun da kullanılması gerektiğini savunan hekimlerden birisi olmuştur.

Böylece, hamamlar, yiyecek ve içecek ikramı yapılan, dinlenme ve egzersiz olanakları sunulan, ilaç ile birlikte tedavinin önemli bir parçası olarak kabul edilen sağlık merkezleri görünümünü almıştır.

Suyla tedavi İ.S. 1. yüzyıldan itibaren, özellikle Metodist doktorlar tarafından tercih edilmeye başlamıştır. MÖ. 50’lerde Themison de Laodicee tarafından ortaya atılan tedavi doktrinidir. Daha sonra Asclepiades ve öğrencileri tarafından devam ettirilmiştir. Buna göre hastalıklar organizmanın dokularının sıkışmasından ya da gevşemesinden ileri gelmektedir. Vücutta gevşetici ya da sıkıştırıcı yetenekler veya etmenler bulunmaktadır. Tedavide hamam, kum, mineral su-

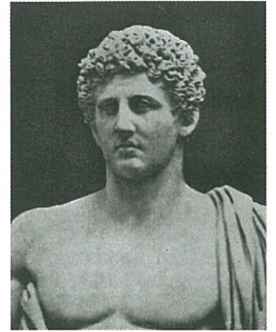
ları, içilerek yada dışarıdan uygulamalar ile kullanılmaktadır. Su içirerek tedavi Asclepiades’in temel tedavi şekli olurken, Celsus sadece rejimin bir parçası olarak uygulamıştır. Buna göre bir hastalık belirtisi görüldüğünde, hastaya şarap ve et yerine ilaç olarak bol miktarda soğuk su içirilmiştir. Tedavi ve istirahat döneminde özellikle kaynak veya yağmur suyu gibi hafif sular tercih edilmiştir. Suyla tedavi masrafsız bir yöntem olduğundan özellikle yoksul insanlar tarafından tercih edilmiştir.

Ünlü Metodist doktorlardan bir diğeri olan Soranos, fiziksel ve zihinsel rahatlama için banyoyu önerenler arasında yer almaktadır. Hamile kadınlar için tohum veya embriyoya zarar verir düşüncesi ile ilk aşamalarda önerilmeyen hamam, gebeliğin ilerleyen dönemlerinde yumuşama ve gevşeme etkisi verdiğinden dolayı özellikle tavsiye edilmiştir. Doğal suların, ayrıca, menstrüasyon durumunda ki kadınların ağrılarını hafiflettiğine ve birçok kadın hastalığına iyi geldiğine inanılmıştır.

Asclepiades, Celsus ve Soranos hastalık tedavisi ve koruyucu hekimlikte suyu öneren hekimler arasında yer almışlardır. Diğer yandan, Vitruvius ve Yaşlı Plinius, doğa harikası olarak kabul edilen termal kaynakların isimlerini ve ne tür hastalıklara iyi geldiğini liste halinde yayınlamışlardır. Bu listelerin uzunluğu, Antik Çağ’da termal suların tedavide ve koruyucu hekimlikte ne kadar ciddiye alındığını göstermektedir.

Suların özelliklerine göre kategorilere ayrılmış olduğunu da vurgulamakta özellikle fayda vardır. Belirtilen hastalıklar arasında en önemlileri, sinir ve kas hastalıkları, gut hastalığı, deri hastalıkları,

Keles’in Baraklı köyünde yer alan Asartep’de 2008 yılında bulunan yazıt.



Antonius Musa, hidroterapide dünyaca ünlülmüştür.



Bursa Sağlık Tarihi

mide hastalıkları ve idrar yolu rahatsızlıklarıdır. Her iki kitapta da kaplıcaların, özellikle romatizmal hastalıklar, gut, sinir ve kas sistemi hastalıkları, cilt hastalıkları ve anemi gibi hastalıklara iyi geldiği bildirilmektedir. Yaşlı Plinius, ayrıca termal suların, cilt yaraları, çıkkık ve kırıkların iyileşmesi, ayak hastalıkları, siyatik, ateş, sedef hastalığı, göz ve kulak hastalıkları, baş, deli-

toprak çocuk başları veya sadece kayalardan oluşan örnekler, adakların özellikle ilgili organlarda tekrar sağlığa kavuşmak üzere bilinçli bir şekilde bırakıldığını akla getirmektedir.

Bu konuda Bergama Asklepios kutsal alanında bulunan hamam ve tapınak kompleksi de örnek olarak verilebilir.

Termal hamamları Asklepios kült alanları dışında Roma'da olduğu gibi, Merkür Tapınağı veya Venüs Tapınağı gibi değişik tanrılara ait kutsal alanların yanında da görmek mümkündür. Sağlık ile ilgili kültü olan tanrılar arasında Sulis Minerva, Apollon veya güneş tanrısı Sol'u da saymak mümkündür. Demek ki, tedavide fiziksel uygulamaların yanı sıra psikolojik destek de ihmal edilmemiştir.

Böylece Roma İmparatorluk çağında su ile ilgili koruyucu tanrıların da ortaya çıktığını öne sürmek yanlış olmayacaktır. Söz konusu tanrılar dine sokulan yeni isimlerden çok mevcut tanrılara yüklenen yeni sıfatlarla oluşturulmuş ve bunlar şifa kültürüne dâhil edilmişlerdir. Merkür veya Venüs bu

konuda verilebilecek önemli isimler arasında yer almaktadır. Böylece kaplıcalar, Roma imparatorluk çağına gelindiğinde büyük çoğunlukla Kaplıca-tapınak kompleksi görünümünü almıştır.

Kaplıca-tapınak komplekslerine imparatorluğun doğu eyaletlerinde de rastlamak mümkündür. Doğudaki önemli termal hamamlardan birisi Romanya'da Germisara'da, diğeri ise Bulgaristan'da Kyustendil'de yer almaktadır. Her iki hamam da İ.S. 2-3. yüzyıllarda aktif olarak kullanılmıştır. Romanya'da yapılan kazılar esnasında, kaplıca kalıntıları arasında üzeri kazılarak işlenmiş bazı değerli altın plaka parçaları bulunmuştur. Bu buluntular, termal hamamın yakınında adak yapılan bir kutsal alanın bulunduğu işaret etmektedir.

Roma İmparatorluğu genişleme sürecinde ele geçirdiği topraklarda bulunan termal su kaynakları-

nı koruma altına alarak sistematik olarak geliştirmiştir. Bu konuda güzel bir örnek, İ.S. 211-17 yılları arasında Roma İmparatoru Caracalla tarafından da ziyaret edilen ünlü Aachen kaplıcasıdır. Almanya'da bulunan kaplıca-tapınak, kaplıcaların iç mekânlarının, (özellikle havuz kenarı) kaplıcalarda şifa bulan insanlar tarafından adanan heykellerle donatıldığını da göstermektedir. Örneğin burada bulunan ve İ.S. erken 2. yüzyıla tarihlenen bir sunak üzerinde, tahtta oturur şekilde betimlenmiş olan Apollon-Grannus yer almaktadır. Apollon, sağ elinde plectrum ve solunda lyrasını tutar. Sunak, üzerinde bulunan yazıta göre, Verona vatandaşlarından ve 9. Legion'un emekli askerlerinden (praefectus castrorum) birisi tarafından, kaplıcada sağlığına kavuştuktan sonra tanrıya teşekkür etmek üzere adanmıştır. Bu adaktan, kaplıcaların ayrıca sağlıklı askerler tarafından dinlenme ve rekreasyon merkezi olarak da kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır. Böylece kaplıcaların Roma ordusunun konaklama ve dinlenme duraklarından birisi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu durum da, çoğunlukla kaplıca çevresinde bulunan yerleşimlerin refah seviyesini artırmıştır.

Roma ordusunun dinlenme amacıyla konakladığı yerlerden birisi de olasılıkla Uludağ'dır. Bu konuda bugüne kadar herhangi bir yayın veya araştırma yapılmamış olsa da, Keles'in Baraklı Köyü'nde yer alan Asartepe'de 2008 yılında bulunduğumuz bir yazıtta, "Bretos Lejyonu"ndan bahsedilmektedir. Bu yazıt Roma ordusunun burada bulunduğu işaret etmektedir. Uludağ'ın bol oksijen sunan doğal ormanları ve Kocasu Vadisi ile Harmancık'ta bulunan kaplıcaları, ordunun bu tercihinde önemli rol oynamış olmalıdır.

Hamam kültürü Roma İmparatorluğu'nun gerilemesi ve Hıristiyanlığın etkisini artırması üzerine, özellikle hamamlardaki çıplaklığın günah olarak kabul edilmesi nedeniyle, yavaş yavaş gerilemiş ve sağlık amacıyla kullanılan kaplıcalar dışında nerede ise ortadan kalkmıştır. Hamam yapıları ancak Türklerin Anadolu'ya gelmesi ile tekrar önem kazanmış ve böylece "Türk Hamamı" adı verilen bir mimari



Capheaton Definesinden gümüş tava sapı. (British Museum)

lik, kadın hastalıkları ve kırsırlığın tedavisine de iyi geldiğini ileri sürmektedir.

Bu arada Antik Çağ'da iyileştirici özelliklerinden dolayı bazı kaynakların biraz daha ön plana çıkararak diğerlerine göre daha fazla üne sahip olduğu dikkat çekmektedir. Örneğin Roma yakınlarındaki Aquae Cutiliae veya Roma Tivoli arasındaki Aquae Albulae. Sülfürlü bir suya sahip olan Albulae kaplıcası "La Solfatara" adıyla günümüzde hala hastalara sağlık dağıtmaktadır.

Hellenistik dönemden başlayarak termal su kaynaklarının yakınına, olasılıkla ziyaret esnasında ibadet etmek isteyen misafirlerin ihtiyacını karşılamak üzere küçük boyutlu tapınaklar da inşa edilme-ye başlanmıştır. Etruria'da, Saturnia kutsal alanından gelen pişmiş

tarz ortaya çıkmıştır.

Bununla birlikte kaplıcaların yaygınlaşmasında Orta Çağ'da keşfedilen matbaa önemli bir rol oynamıştır. Böylece termal suların önemi ve faydası daha geniş halk kitleleri tarafından anlaşılmış ve kaplıca ziyaretleri yaygınlaşmıştır. Kaplıcaların faydalarını günümüzde artık kimse inkar etmemekte ve su kaynaklarının korunması için çeşitli önlemler alınmaya çalışılmaktadır.

Maden suları

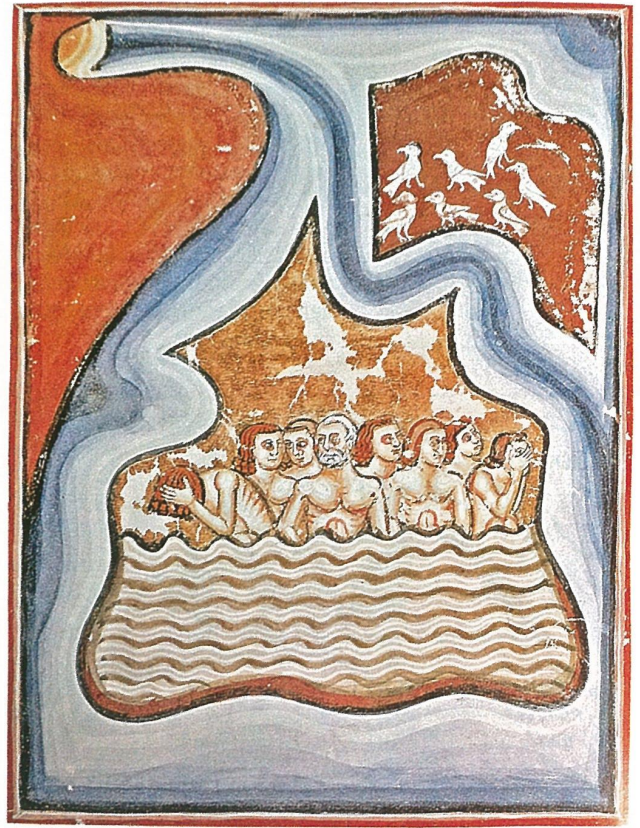
Yaşlı Plinius, hastalıklara karşı korunma veya tedavide sadece kaplıca suyunda yıkanmanın yeterli olmayacağını, termal suların bol bol içilerek tüketilmesi gerektiğini savunmaktadır. Ancak maden sularının tüketiminde fazla aşırıya gidilmemesini ve insanların bu tür suları fazla tüketmekle övünmemeleri gerektiğini özellikle vurgulamaktadır. Çünkü Plinius, gezdiği bazı yerlerde böyle çok fazla maden suyu tüketerek şişmiş insanlarla karşılaşmıştır.

Maden sularının Antik Çağ'da gerçekten tüketildiğini gösterir arkeolojik kanıtlar da bulunmaktadır. Örneğin, İ.S. 3. yüzyıla tarihlenen Capheaton'dan bir definde yer alan gümüş tava sapının üzerinde tanrıça Minerva, kutsal bir kaynağın başında, kaynak suyunu kururken resmedilmiştir. Resmin en üst bölümünde Athena, ayakta durur şekilde betimlenmiştir. Ters çevrilmiş bir amphorayı sol bacağından destek alarak tutmaktadır. Böylece sahnenin altında yer alan su kaynağının hamisi olduğunu göstermektedir. Su, tapınağın altından kaynamaktadır. Sağ yanında bir ağaç ve çeşmeye benzer bir diğer yapı bulunmaktadır. Çeşme yapısının yanında birisi su almaya çalışır gibi durmaktadır. Sahnenin her iki alt köşesinde ise uzanır şekilde birer nehir tanrısına yer verilmiştir. Minerva burada Sulis-Minerva kimliği ile hem maden suyunun, hem de kaplıcanın koruyucu tanrıçası olarak bulunmaktadır. Aquae Sulis, Roma'nın önemli ve ünlü kaplıcalarından birisidir. Bithynia eyaletinde valilik yapan Genç Plinius'un da hasta olan karısını iyileşmek üzere buraya gönderdiği bilinmektedir.

Maden suyunun betimlendiği bir diğer örnek Kuzey İspanya'da Castro Urdiales yakınlarındaki Otones'de bulunmuştur. Gümüş bir tasın tondo bölümünde yer alan betimde, üst bölümüne gelecek şekilde "Salus Umeritana" ifadesi yazılıdır. Salus, Roma inancında sağlık tanrıçası Hygieia'nın karşılığıdır. Roma İmparatoru Augustus tarafından ziyaret edilecek kadar ünlü olan Umeri maden suyunun kaynağının yeri bugün bile tam olarak bilinmemektedir. Ancak, bazı arkeologlar bu kaynağı Pyrenees'e (Pireneler) lokalize etmek istemektedir. Su kaynağının nasıl kullanıldığını açık bir şekilde gösterebilmek için resim alanı kendi içinde bölümlere ayrılmıştır. Salus sahnenin en üst noktasında sol kolundan destek alır şekilde uzanmaktadır. Su kaynağı, tanrıçanın sol kolunun altındaki küpe benzer bir kabın içinden akar şekilde gösterilmiştir. Küpten gelen su, aşağıda kuyuya benzer bir alanda toplanmaktadır. Kuyunun başında oturan bir adam tasla kuyudan aldığı suyu kendi kabına doldurmaya çalışmaktadır. Kuyunun her iki tarafında birer sunak bulunmaktadır. Sunaklardan sağdaki yakarak, soldaki ise normal sunular içindir. Her iki sunağın başında da bir erkek elindeki tasla kaynak suyunu tanrıya adamaktadır. Soldaki sunağın başında duran erkeğin toga giydiği dikkat çekmektedir. Bu suyun içilerek tüketildiğini gösteren güzel belge, sağda ateş sunağının altında yer alan kompozisyonudur. Burada arkalıklı bir koltuğa oturan toga giysili yaşlı bir adama genç bir hizmetçi tarafından bardak içerisinde su ikram edilmektedir. Sunağın başında ve otururken betimlenen toga giysili erkekler, belli ki, aynı kişiyi temsil etmektedir. Sudan şifa bulan ve rahatlayan adam, bir adım sonrasında tanrının huzuruna çıkarak şükranlarını belirtmek üzere adakta bulunmaktadır. Sahnenin en altında ise, bir çift öküzün çektiği arabanın üzerindeki tankın içine maden suyu dolduran bir hizmetçi yer almaktadır. Bu betimden, Antik Çağ'da çok ünlü olan Salus Umeritana suyunun, kaynağa gelemeyecek kadar hasta ve düşkün olan insanlara ve-

rilmek üzere şişelendiği ve evlere kadar teslim edildiği anlaşılmaktadır. Demek ki, Antik Çağ'da da, günümüzde olduğu gibi, maden suları şişelenerek dağıtılmaktadır.

Sonuç olarak termal sular Antik Çağ tıbbında tedavi ve koruyucu hekimlik amacıyla sık sık kullanılmıştır. Bu tür su kaynakları, ya maden suyu şeklinde içilerek dâhili tedavide, ya da kaplıcalarda dışardan uygulamalar ile harici tedavi-



de kullanılmıştır. Tedavide termal su ile elde edilen çamur da önemli rol oynamıştır. Suların ne tür hastalıklara iyi geldiği gözlemler yolu ile anlaşılmasına çalışılmış, tedavi, kaynaklar yakınına kurulan kült alanları ile psikolojik olarak da desteklenmiştir.

Su kaynağının bulunduğu yerleşim alanları sivil insanlar veya askerler tarafından ziyaret edilmiştir. Bazen hastalıklarından kurtulan zengin insanlar tarafından su kaynağının bulunduğu yere büyük kaplıcalar inşa ettirildiğine de rastlanmaktadır. Çoğunlukla bu tür yapılar kentlerin prestij binaları

Antik çağda kaplıca tedavisi. 14. yüzyıl el yazmasından Pietro de Eboli'nin minyatürü. (Biblioteca Angelica, Roma)

Bursa Sağlık Tarihi



İspanya Otanes'den gümüş tabak. (Museo de Reproducciones Artísticas, Madrid)

arasında yer almış ve kentin değerini artırmıştır.

Bursa'nın kuruluş nedeni?

Buraya kadar anlattıklarımızdan anlaşıldığı üzere, Antik Çağ tıbbında termal sular sağlık ve koruyucu hekimlik açısından çok önemli bir yere sahiptir. Her zaman ve her yerde bulunmayan bu tür sular, ancak volkanik yapı arz eden arazilerden yeryüzüne ulaşabilmektedir. Bursa da bu konuda dünyada çok şanslı olan yerlerden birisidir. Nerede ise kent sınırlarının her tarafından termal su kaynaması, Bursa'nın günümüzde bulunduğu yerde kurulmuş olmasının tesadüflerle izah edilmemesi gerektiğine işaret etmektedir. Çok büyük bir olasılıkla Bursa'nın kuruluş nedenleri arasında en önemlilerinden birisi kentin termal su potansiyeli olmuştur.

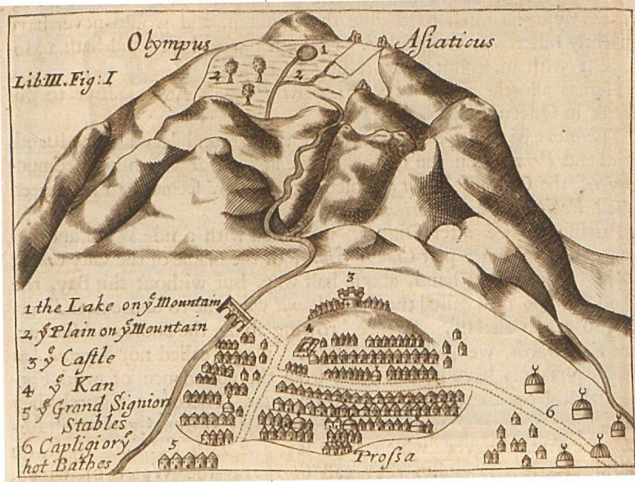
buldukları krallıklar tarafından desteklenerek yeniden inşa edilmişlerdir. Hierapolis de bu kentlerden birisidir. Rivayetlere göre, kent İ.Ö. 2. yüzyılda termal suyun önem kazanması nedeniyle Bergama Krallığı tarafından işgal edilerek yeniden inşa edilmiştir. Kentte bulunan ve İ.Ö. 3. yüzyıla tarihlenen Hieron, Hierapolis'in kuruluşunu daha erken tarihlere taşımaktadır.

Antik Prousa veya Prusia kenti de Hierapolis örneğinde olduğu gibi Hellenistik Çağ'da yeniden kurulan kentlerden birisi olmalıdır. İ.Ö. 3. yüzyılda termal suların sağlık açısından önem kazanması ile birlikte Bithynia Kralı I. Prusias (İ.Ö. 243-182) tarafından İ.Ö. 202 yılında modern bir kent olarak yeniden inşa edilmiştir. Buna karşın Bursa'nın tarihi ile ilgili birçok kaynakta, Prusia'nın ilk olarak İ.Ö. 3. yüzyılda I. Prusias veya Kartacalı Komutan Hannibal'ın desteği ile kurulmuş olduğu bilgisine rastlanmaktadır.

Bugüne kadar kentin tarihi ile ilgili yapılan önemli hatalardan birisi budur. Çünkü Bursa tarihi ile ilgili yazılan kitapların çoğunda, Strabon'a atıfta bulunularak, kentin adının kaynağı olarak Bithynia Kralı I. Prusias gösterilmekte ve bundan dolayı da kentin ilk olarak İ.Ö. geç 3. veya erken 2. yüzyılda kurulduğu öne sürülmektedir. Ancak, antik çağın ünlü coğrafyacılarından Amasyalı Strabon, Bursa'dan bahsederken kentin isminin Prousius'dan geldiğini açıklamakta ve bu Prousius'ın da "... Phrygialılar ve Mysialılar'la sınır komşusu olan kent, Kroisos'a (olasılıkla Kyros) karşı savaşan Prousius ..." olduğunu tartışmaya meydan vermeyecek şekilde açıkça bildirmektedir. Demek ki, bugüne kadar iddia edilen aksine, kent Bithynia kralı I. Prusias tarafından değil de, İ.Ö. 6. yüzyılın ortalarında yaşamış olan Kroisos veya Kyros'a karşı savaşan Prousius tarafından kurulmuştur. Diğer bir ifade ile kentin ilk kurulduğu dönemi Hellenistik Çağ'da değil de, bundan en az 300 yıl kadar önceki bir tarihte aramak doğru olacaktır. Strabon, Prousius hakkında daha fazla bilgi vermediğinden, kentin kurucusu olan Prousius'ın kim olduğu hakkında şimdilik fazla bir yorumda

bulunmak istemiyoruz. Ancak gelecekte Tophane'de yapılacak bilimsel kazı ve araştırmalar kentin ilk kuruluşuna dair daha detaylı ve elle tutulabilir belgeler sunacaktır.

Kentin geçmişi ile ilgili üzerinde durmak istediğimiz diğer önemli bir konu, kentin kuruluşunda Kartacalı ünlü komutan Hannibal'ın oynadığı roldür. Bugüne kadar yapılan yayınlarda, çoğunlukla Hannibal'ın Bithynia Krallığı'na sığındığı dönemde, yanıda getirdiği para ile kentin kurulmasına yardımcı olduğu anlatılmaktadır. Bu savı öne sürenlerin temel dayanağı yine Strabon'dur. "... bu körfezde, vaktiyle Kios denen Prousius bulunur. Kios, Demetrios'un oğlu ve Perseus'un babası olan Philippos tarafından yerle yerle edilmiş ve onun tarafından, hem bu kentin hem de komşu bir kent olan Prousa'nın da yakınındaki Myrleia'nın tahribinden de kendisine yardım etmiş olan Zela'nın oğlu Prousius'a verilmiştir ve Prousius bu kentleri restore ederek bunlardan Kios'a kendi adına izafeten Prousius ve Myrleia'ya karısının ismine izafeten Apameia adını vermiştir. Antiokhos'a yenildikten sonra buraya gelen ve Attalos'larla yapılan anlaşma gereğince Hellespontos Phrygia'sından çekilen Hannibal'ı içtenlikle kabul eden Prousius budur." Demek ki, Hannibal'ın Bursa ile uzaktan yakından herhangi bir ilişkisi yoktur. Belki de Bursa'ya gelmemiştir bile. Ünlü komutanı kabul edenler Bursalılar değil de Kioslular, yani günümüzün Gemliklileri olmuştur. Yapılan hatanın temel nedeni kanımızca Prousius (Kios) ve Prousa'nın (Bursa) yazılışlarının birbirlerine çok yakın benzer olması ve bundan dolayı da isimlerin birbiri ile karıştırılmasıdır. Sonuç olarak Bursa'nın tarihinde Kartacalı komutan Hannibal'ın herhangi bir önemi ve rolü olmamıştır.



1675 tarihli George Wheler gravürü Bursa'nın mimari dokusunu gösteren en erken tarihli gravürlerdendir. Olympus Asiaticus (Asya Olympus'u) yani Uludağ eteklerinde resmedilen kentin batısında, 6 numarada "kaplıca ve hamamlar" görülmektedir.

Bu bağlamda benzer özelliklere sahip olan Hierapolis antik kenti ile küçük bir karşılaştırma yapmak istiyoruz. Denizli ili sınırları içerisinde bulunan kent, Bergama Kralı II. Eumenes tarafından İ.Ö. 190 yılında tekrar kurulmuş ve kısa bir süre zarfında kaplıcaları ve doktorları ile hastalara şifa dağıtan bir sağlık merkezine dönüşmüştür. Tarihçe bölümünde de anlattığımız gibi, İ.Ö. 4. yüzyıldan başlayarak termal su ile tedavi önem kazanmaya başlamış ve yaygınlaşmıştır. Bunun sonucunda da termal su bulunan kentler ön plana çıkmış ve bağlı

* Teşekkür

Bu yazı, Yüksek Öğretim Kurulu bursu ile yaptığım, Avustralya Sydney Üniversitesi'nde Avustralya Klasik ve Yakın Doğu Araştırmaları Merkezi'nin (The Centre for Classical and Near Eastern Studies of Australia 'CCANESA') kütüphanesinde kaleme alınmıştır. Uygun çalışma ortamının sağlanması konusunda yardım ve destekleri için başta Prof. Dr. Margaret Miller ve Dr. Wendy Reade olmak üzere enstitü çalışanlarına teşekkür ederim.



Bölüm Kaynakçası

- **Akaltun, Nevzat.** Doğal Tedavi Merkezi; Dünya Cenneti Oylat. Ankara, 1996, Avşar Matbaası.
- **Auzepy, M.-F.-vd.,** "Campagne de prospection 2008 de la mission Marmara", *Anatolia Antiqua* XVII, 2009.
- **Behr, C. A.,** *Aelius Aristides* (Amsterdam 1968)
- **Bursa Kaplıcalarının Havassı ve Menafı. yy.y.,** 1265(1852) bsyy.
- **Cippers, H.,** *Aquae Granni: Beitrage zur Archaologie von Aachen* (1982)
- **Cunliffe, B. - Davenport, P.,** *The Temple of Sulis Minerva at Bath, vol. 1, The site*, Oxford University Committee for Archaeology Monograph 7 (Oxford 1985)
- **Engelmann H. - vd.,** *Die Inschriften von Ephesos, Vienna, Österreichische Akademie der Wissenschaft/Rheinisch-Westfälische Akademie der Wissenschaften, III* (1980)
- **Davies, R. W.,** "Some Roman medicine", *Medical History*, January 14.1, 1970, 101-106.
- **Dehn, W.,** "Ein Quellheiligtum des Apollo und der Sirona bei Hochscheid, Kr. Bernkastel", *Germania* 25, 1941, 104-111.
- **Deniz Dalkılıç arşivi.**
- **Fontanille, M.-T.,** "Les bains dans la médecine Gréco-romaine", A. Pelletier (ed.), *La médecine en Gaule: villes d'eaux, sanctuaries des eaux* (Paris 1985)
- **Giray, Saib.** *Bursa Kaplıcaları, Şifalı Suları ile Tedavi.* İstanbul, 1950, Burhaneddin Erenler Matbaası.
- **Hugot, L.,** "Die römischen Büchelthermen in Aachen", *Bonner Jahrbuch* 163, 1963, 188-197.
- **Jackson, R.,** "Waters and Spas in the Classical World", *Medical History, Supplement* 10 (1990)
- **Kinzl, E.,** "Operationsraeume in Römischen Thermen", *Bonner Jahrbuch* 186, 1986, 491-501.
- **Panichi, C.- Ruffa, G. la,** "Thermal Springs", L. Silveira - E.J. Usunoff (Eds.), *Groundwater - Vol. I* (Oxford 2009)
- **Şahin, M.,** "Via Harmanlar ve Roma Çağında Karayolu Ulaşımı", *Bursa Defteri* 33-34, Mart 2009, 79 vd.
- **Şahin, M., İ. Hakan Mert, D. Şahin,** "Keles Yüzey Araştırması - 2008", 27. Araştırma Sonuçları Toplantısı III, Denizli 25-29 Mayıs 2009 (Ankara 2010), 163-178.
- **Tuna, Necdet.** *Bursa Kaplıcaları ve Romatizmada Kaplıca Tedavisi.* Ankara, 1976, Mars Matbaası.
- **Ülker, İsmet.** *Türkiye'de Sağlık Turizmi ve Kaplıca Planlaması.* Bursa, 1988, Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- **Yamen, Ali.** *Bursa Asker Hastane'sinde Kaplıca Kür Tedavisi ve Fizik Tedavisi Uygulanan Generalize Osteoartozlu Hastaların İdrar Prostaglandin-E2 Düzeyindeki Değişmeler.* İstanbul, 1992, İstanbul Üniversitesi. Tıpta Uzmanlık Tezi.
- **Walters, H. B.,** *Catalogue of the Silver Plate in the British Museum* (London 1921).
- **Wheler, George.** *Voyage de Dalmatie, de Grece, et du Leuant, cilt 1, Alahaie* 1723.
- **Yıldırım, Fahri.** *14. Yüzyıldan Cumhuriyet Dönemi'ne Kadar Yabancı Seyyahların Gözünden Bursa İlindeki Mimari Eserler, Cilt: 2, Nilüfer Belediyesi Yayınları,* 2014.
- **Ziegenaus, O.,** *Das Asklepieion Teil 3, Altertumer von Pergamon* XI, 3 (Berlin 1981).
- **Antik Kaynaklar**
 - Celsus, *De Medicina.*
 - Dio Cassius, *Histories.*
 - Galen, *In Hippocratis de natura hominis.*



Bursa Sağlık Tarihi

Hippocrates, Places in Man.

Homer, The Odyssey, Translate Robert Fagles (1996)

Pliny, Naturalis Historia

Regimen, in Acute Diseases.

Senec, Epistulae Morales.

Soranus, Gynaecology

Strabon, Antik Anadolu Coğrafyası XII-XIII-XIV (çev. A. Pekman) (İstanbul 2005)

Suetonius, Lives of the Caesars.

Vitruvius, De Architectura

Bu kitap

Bursa'da sağlık alanında

fedakârca çaba harcayan

hemşiresinden doktoruna,

sağlık memurundan profesörüne,

herkes için

bir nebze vefa ve saygı duruşudur...

Bu kitap Bursa'da doğan veya çalışan, sağlık alanında katkı koyan binlerce insanın emeği ile oluşmuştur.

Bursa Sağlık Tarihi kitabı, kent özel tarihi açısından sağlık alanında bu kapsamda yayınlanan ilk kitaptır. Kitabın asıl amacı; bir kentin sağlık tarihiyle ilgili kiři, kurum, bilgi ve belgeleri kayıt altına almaktır. En azından bu konuda bir başlangıç yapıp, gelecekteki araştırmacı ve meraklılar için tarihe dūřülen bir nottur.

Bursa Sağlık Tarihi kitabı temel olarak Antik dönemden başlayarak, Osmanlı dönemi ve Cumhuriyet dönemi olarak düzenlenmiştir. Özel başlıklar ile bazı konular, kişiler ve kurumlar ayrıca incelenmiştir.

Sağlık tarihi ve sağlık çalışanları için "Bursa" özneli tarihe ve hayata bir not dūřme çabasıdır bu kitap... Bizler bugün için yazılı kaynaklara çok itibar etmiyoruz ama kentin tarihsel kaydı için bu eserlerin ve çalışmalarının amacı 50 yıl belki de 100 yıl sonra anlaşılacaktır.

Ön Kapak Foto:

Guraba Hastanesi'nin (Bursa Devlet Hastanesi) yeni bölümünün açılışı. (1905)



BURSA
KÜLTÜR A.Ş.

